

The Holy See

RECONCILIATIO ET PAENITENTIA

II. János Pál pápa apostoli buzdítása a kiengesztelődésről és bűnbánatról a mai Egyház küldetésében, a püspökökhöz, papokhoz és a hívekhez
1984 december 2.

BEVEZETÉS

1. Ennek az okmánynak eredete és jelentősége
2. Egy széthulló világ
3. A kiengesztelődés vágya
4. A szinódus nézőpontja

ELSŐ RÉSZ: KIENGESZTELŐDÉS ÉS BŰNBÁNAT
Az Egyház feladata és kötelezettsége

Első fejezet: A tékozló fiú

5. A kiengesztelődés egy példája.
6. A testvérrel, aki elveszett
...a testvérnek, ki otthon maradt.

Második fejezet: A kiengesztelődés forrásaihoz

7. A kiengesztelődést adó Krisztus fényében
8. Kiengesztelődés az Egyház által
9. A kiengesztelődött Egyház

Harmadik fejezet: Isten kezdeményezése és az egyház szolgálata

10. A kiengesztelődés Istennél kezdődik
11. Az Egyház a kiengesztelődés szentsége

12. A kiengesztelődés más útjai

MÁSODIK RÉSZ: A SZERETET ERŐSEBB A BÜNNÉL

13. Az ember drámája

Első fejezet: A bűn misztériuma

14. Istennel szembeni engedetlenség

15. Megosztottság a testvérek között

16. Személyes bűn és közösségi bűn

17. Halálos bűn – bocsánatos bűn

18. A bűn iránti érzék elvesztése

Második fejezet: A hit titka

19. A hit

20. A sacramentum pietatis maga Krisztus

21. A keresztény ember törekvése

22. Úton a kiengesztelődött élet felé

HARMADIK RÉSZ: A BÜNBÁNAT ÉS KIENGESZTELŐDÉS PASZTORÁCIÓJA

23. A bűnbánat és a kiengesztelődés szolgálata

Első fejezet: A bűnbánat és kiengesztelődés eszközei és útjai

24. A tanítás és a szentségek

25. A dialógus

26. A katekézis

27. A szentségek

Második fejezet: A BÜNBÁNAT ÉS A KIENGESZTELŐDÉS SZENTSÉGE

28. A bűnbánat szentsége

29. „Akinek megbocsátjátok bűneit”

30. A megbocsátás szentsége

31. Néhány alapvető megfontolás

32. A bűnbánat szentségének formája

33. A bűnbánat szentsége általános feloldozással

34. Néhány nehéz eset

35. BEFEJEZÉS

1. ENNEK AZ OKMÁNYNAK EREDETE ÉS JELENTŐSÉGE

A kiengesztelődésről és bűnbánatról szólva, a mai világ embereinek – férfiaknak és nőknek egyaránt – fel kell figyelniük és újra át kell gondolniuk Jézus Krisztusnak, megváltónknak és tanítónknak azokat a szavait, amelyekkel működését megkezdte: „Tartsatok bűnbánatot és higgyetek az evangéliumban!”^[1] Mai, élő nyelvre fordítva: fogadjátok el a szeretet örömteljes jóhírét, az istengyermekké fogadást és az ebből következő testvériséget.

Sokakban ég a vágy, hogy korunk emberét és világát jobban megismerjék és megértsék, hogy az őket érintő bonyolult kérdéseket megoldják, hogy problémáikat és titkaikat felfedjék, hogy differenciáltan ismerjék meg a bennük erjedő jónak és rossznak kovaszát. Ez a törekvés már régóta oly sokakat indított arra, hogy az embert és világát tanulmányozzák. Ez foglalkoztatta a történészeket és a szociológusokat, filozófusokat és teológusokat, pszichológusokat és humanistákat, költőket és misztikusokat: de mindenekelőtt ezt teszi – gondterhelten, de mégis reményteljesen – a lelkipásztor is.

Ez a vizsgálódás rendkívüli módon tűnik ki a II. vatikáni egyetemes zsinat nagyszabású pasztorális konstitúciójának, a *Gaudium et spes*-nek főként a bevezetéséből és részletes, hangsúlyozott megállapításaiból. Kitűnik ez továbbá tiszteletreméltó elődeink néhány lelkipásztori bölcsességgel és szeretettel megfogalmazott tanításából. Az ő kiemelkedő eredményüket a történelmi és prófétai jellegű egyetemes zsinat fémjelezte.

Nemcsak mások, hanem a lelkipásztorok is fájdalmasan látják, hogy a mai világ és emberiség jellegzetes vonásai között mily sok, mély és fájdalmas meghasonlás található.

2. EGY SZÉTHULLOTT VILÁG

Szakadás mutatkozik személyek és csoportok között, legmagasabb szinten népek és nemzetek között, szembenálló országok blokkjai között; valamennyi lélegzetelállítóan tör a hatalomra. Nem nehéz e megosztottság gyökereinél olyan összeütközéseket találni, melyek vitában és viszályban elmérgesednek, ahelyett hogy tárgyalások útján találnának rá megoldást.

Aki a megosztottság okait keresi, gondosan elemzi, nagyon különböző indítékokat talál: egyes csoportok, szociális osztályok és országok között egyre növekvő egyenlőtlenségektől egészen az engesztelhetetlen ideológiai szembenállásig; gazdasági érdekektől egészen a politikai feszültségig, törzsi ellentétektől a faji és vallási megkülönböztetésig. Szembeötlő realitások adják a megosztottság nyomorúságos arculatát: ezekből erednek és súlyosnak, szinte elháríthatatlannak tűnnek. Korunk sok társadalmi keservéből a következőket említjük:

- az alapvető emberi jogok, elsősorban az élethez, az emberhez méltó életre való jog eltiprása; ez annál botrányosabb, mert egy eddig ismeretlen mellébeszéléssel találkozunk a kérdésben;
- az egyesek és közösségek szabadsága ellen irányuló törekvés, az állandó zaklatás, amely alól nem kivétel a vallás sem. Mindenkinek joga van, hogy saját vallása legyen, azt vallja és élje;

- a megkülönböztetés sokféle formája: faji, kulturális, vallási stb.
- erőszak és terrorizmus;
- a kínzás alkalmazása; az elnyomás igazságtalan és törvénytelen formái;
- a hagyományos és atomfegyverek felhalmozása, a fegyverkezési verseny és a vele párosult hadi kiadások, melyekből javítható lenne a népek méltatlan nyomora, az elmaradottak szociális és gazdasági helyzete;
- a világ javainak és a civilizáció áldásainak igazságtalan elosztása, mely csúcsát olyan társadalmi berendezkedésben érte el, amelyben az emberi életfeltételek közötti különbség a gazdagok és a szegények között egyre növekszik.[2]

Ennek a megosztottságnak hatalmas ereje alapjaiban szakítja szét a világot, amelyben élünk.[3]

Így nem csodálkozhatunk az Egyházon, mely sohasem olvad össze a világgal, hogy azonosuljon vele, és sohasem lesz a világból való, mégis *ebbe a világba* illeszkedik, szól a világhoz, sőt *párbeszédet folytat vele*. [4] Benne is fellelhetők a megosztottság jelei és hatásai, melyek az emberi közösséget megsebeztek. Az Egyház – azontúl, hogy évszázadok óta megalázó szakadás bontja meg a keresztény közösséget – napjainkban saját kebelén belül, saját tagjai között meghasonlástól szenved a különböző vélekedések és törekvések miatt, melyek a tanítás és lelkipásztorkodás területén jelentkeznek. Ezek a meghasonlások olykor gyógyíthatatlannak tűnnek. [5]

Bár ezek a gyötrelmek első pillantásra megrázóak, mégis ha magasabb szempontból nézzük őket, felfedezhetjük ezek gyökerét: *ez az a sérülés*, mely az emberi lélek legbensejét érte. A hit világánál ezt bűnnek nevezzük, mely *az eredendő bűnnel* kezdődik. Ezt mindenki örökségként kapta az őszülőkötől származásánál fogva, és ez folytatódik azzal a bűnnel, amelyet mindannyian elkövetünk saját szabadságunkkal visszaélve.

3. A KIENGESZTELŐDÉS VÁGYA

Mégis, ha valaki eléggé mélyrehatóan elemzi ezt a megosztottságot, észre kell vennie benne a jóakarató emberek, az igaz keresztények vágyát, mely a szakadás megszüntetésére, a sebek behegesztésére, az egység minden szinten való helyreállítására törekszik.

A kiengesztelődésnek ez a vágya sokakban szenvedélyes törekvésként, nosztalgikusan jelentkezik, noha ezt a jelzőt nem szoktuk használni.

Egyesek számára ez az egész csak ábránd, mely alkalmas csselfogás lehet a társadalom átalakítására; mások szerint pedig sürgős és sok megfontolást igénylő kérdés. Olyan célt állít elénk, melyet csak az értelem és a cselekvés révén érhetünk el. Ennek minden esetben kétségtelen motívuma társadalmunk őszinte és tartós kiengesztelődés-vágya, következménye pedig feltartóztathatatlan békeakarata. És ez – ha paradoxonnak tűnik is – annál erősebb, minél

erőteljesebben jelentkeznek a megosztottság okai.

Mindenesetre ennek a megbékélésnek mélyebbre kell hatolnia, mint amilyen mély a megosztottság. A kiengesztelődés vágya és maga a kiengesztelődés csak olyan mértékben válik hatékonnyá, amilyen mértékben képes az eredeti sebesülést gyógyítani, mert ez minden másnak a gyökere. És ez a bűn.

4. A SZINÓDUS NÉZŐPONTJA

Ezért minden intézménynek vagy szervezetnek, amely az embernek szolgálni akar és meg akarja menteni alapvető érdekeit, figyelő tekintetét a kiengesztelődésre kell vetnie, hogy annak jelentőségét és horderejét jobban megérthesse, és így le tudja vonni belőle a szükséges és gyakorlati következtetéseket.

De Krisztus Egyháza sem zárkozhat el ez elől. Egy anya odaadásával és egy tanító okosságával buzgón és körültekintően munkálkodik, hogy a szakadás jelei mellett a kiengesztelődés ugyanolyan fontos és jelentős jeleit keresse. Tudatában van annak: számára különös módon adottak a lehetőségek, és a küldetése is kötelezi, hogy a kiengesztelődés igaz és vallásos jellegét úgy hangoztassa, hogy az egység és béke kérdésének lényeges aspektusait jobban megvilágítsa.

Elődeim szüntelenül hirdették a kiengesztelődést, és az egész emberiséget, minden csoportot, minden emberi közösséget, melyet megosztottnak és meghasonlottan láttak, kiengesztelődésre szólítottak fel.[6]

Én magam, belső indításra, meggyőződésem szerint felső sugalmazásra és az egész emberiség kérésére hallgatva kétszer is, bár különböző módon, de mindig ünnepélyesen és hivatásszerűen szóltam a kiengesztelődésről. Először, amikor a VI. püspöki szinódust összehívtam, azután amikor a megváltásunk 1950. évfordulójára hirdetett jubileumi szentév középponti gondolatává tettem.[7] Amikor a szinódus számára témát kellett kijelölnöm, teljesen egyetértettem számos püspöktestvérem javaslatával, hogy legyen az a *kiengesztelődés*, szoros kapcsolatban a *bűnbánattal*, pontosabban: *kiengesztelődés és bűnbánat az Egyház küldetésében*. [8]

A bánat kifejezése és fogalma nagyon összetett. Ha a *metanoiával* kapcsolatban nézzük, amint azt a szinoptikusok használják, akkor *a bánat a szív belső megváltozását* jelenti Isten szavára, Isten országáért.[9] De *a bűnbánat az életmód megváltoztatását is jelenti*, a szív megtérésével összhangban. Ebben az értelemben a „*bűnbánattartás*” kiegészül „*a bűnbánat méltó gyümölcseinek termésével*”. [10] Az ember egész létmódja beletartozik ebbe, kész állandóan a jobbra. *A bűnbánat csak akkor igazi és hatékony, ha cselekedetekben és magatartásban valósul meg*. Ebben az értelemben a keresztény szóhasználatban a bűnbánat *aszkézisnek* mondható, mely *az ember meghatározott és mindennapi erőfeszítése* Isten kegyelmi segítségével; életét elveszti Krisztus akarata szerint, hogy azt valóságosan megnyerhesse, [11] *a régi embert*

levetkőzi, hogy az újat felölthesse,[12] mindent legyűr, ami tesi, hogy a lelki érvényesüljön, a földiek helyett a mennyeiekre tör,[13] ahol Krisztus van.[14] A bűnbánat tehát fordulát, mely a szívtől indítva a cselekedetekre irányul és átfogja a keresztény ember egész életét.

Mindezekben az értelmezésekben a bűnbánat szorosan kapcsolódik a kiengesztelődéshez, mert az „Istennel és önmagunkkal való kiengesztelődés” megköveteli, hogy legyőzzük azt a gyökeres törést, melyet a bűn okozott. Ez csak belső fordulaton vagy változásban történhet, mely a mindennapi élet bűnbánati cselekményeiben nyilvánul meg.

A szinódus első dokumentuma a *lineamenta* ('vázlat') azért készült, hogy kijelölje a témát, és néhány alapvető szempontot kiemeljen. Ez lehetővé tette az egész világon az egyházi közösségeknek, hogy két éven át foglalkozzanak ezzel a mindenkit érdeklő kérdéssel – a bűnbánattal és a kiengesztelődéssel. Alkalmat kaptak, hogy átgondolják, és ebből a keresztény élethez és apostolkodáshoz új erőt merítsenek. A szinódus közvetlen előkészítéseként tovább mélyítették a kérdést, és az *Instrumentum laborisban* ('fogalmazvány') a püspököknek és munkatársaiknak kellő időben megküldték. Végül a szinódusi atyák azok segítségével, akik a szinódusra meghívást kaptak, mély felelősségtudattal tárgyalták ezt a témát és vele kapcsolatban számos különböző kérdést. A vitákból, egyező véleményekből, tüzetes és alapos tanulmányokból és kutatásokból összeállt egy nagyértékű kincs, mely a záróokmányban, a *Propositiones*-ban ('javaslatok') nyert lényeges és világos összefoglalást.

A szinódus nem siklott át a kiengesztelődés ama részletein sem, melyek bármi módon alkalmasak a feszültségek enyhítésére és az ellentétek megoldására, a kisebb és nagyobb szakadások leküzdésére és az egység visszaállítására. De főként azon fáradozott, hogy az egyes feszültségeket vizsgálva felfedezze azt a rejtett közös gyökeret, azt az ősi kiengesztelődést, mely minden emberi szívben és tudatban, minden ilyen ügyben a kiengesztelődés forrása lehetne.

A kiengesztelődés dolgában, bármilyen mértékben válik az szükségessé, az Egyház rendelkezik azzal a különös és sajátos adománnyal, hogy egészen le tudjon nyúlni a kiengesztelődés legmélyebb eredetéhez. Küldetésének lényegéből ered, hogy kötelessége egészen a gyökerekig, a bűn okozta legmélyebb sebig lenyúlni, azt gyógyítani, és egyúttal a kiengesztelődést ott kezdeni, amely azután minden más és további kiengesztelődés alapja lehet. Ez volt az Egyház szándéka, és ezt fejtette ki a szinódus.

Erről a kiengesztelődésről beszél a Szentírás, amikor arra buzdít minket, hogy minden erőnkkel erre törekedjünk,[15] de figyelmeztet is, hogy az az Isten irgalmas adománya az ember számára.[16] Az egész emberiség üdvtörténete, de az egyeseké is, mindig a kiengesztelődés története, melyben Isten, mert ő Atya, emberré lett Fiának vére és keresztje által a világot önmagával kiengesztelte, és így megteremtette a kiengesztelődötték új családját.

Szükséges a kiengesztelődés, mert előzőleg törés támadt a bűn miatt, melyből a meg hasonlítás

további formái keletkeztek az ember bensejében és környezetében. Tehát, hogy a kiengesztelődés teljes legyen, szükségszerűen a bűn legmélyebb gyökereitől kell megszabadulnunk. Így a *megtérés és bűnbánat* szoros egységet alkotnak. Lehetetlen a kettőt szétválasztani, vagy az egyikről szólva a másikat elhallgatni.

A szinódus egyidejűleg szólt az egész emberiségnek és minden egyes személynek benső megtéréséről, Istenhez való visszatérésről; ezzel ki akarta fejezni, hogy nincs emberi egység, hacsak szívében mindenki meg nem változik. *A személyes megtérés az emberek közötti egyetértés szükséges útja.*^[17]

Ha az Egyház a kiengesztelődés jóhírére hangoztatja, és meghív arra, hogy a szentségek útján meg is valósítsuk, akkor valóban prófétai módon cselekszik: megmutatja az ember gonoszságának szennyes forrását, megmutatja a meghasonlás okát, és felkelti a reményt, hogy legyőzhetőek a feszültségek és a szakadások. Így minden területen egyetértésre és békére juthatunk. Ez az emberiség minden közösségének vágya.

Az Egyház megkezdte egy gyűléstől és erőszaktól terhelt történelmi kor átalakítását a szeretet civilizációjává. Mindenkinek felajánlja az evangélium szentségi elveit ahhoz az ősi kiengesztelődéshez, amelyből minden további kiengesztelő magatartás és cselekvés – közösségi téren is – megvalósulhat.

Erről a kiengesztelődésről mint a megtérés gyümölcséről, szól ez az apostoli irat. Mert amiként az előző három püspöki szinóduson történt, a résztvevő atyák munkájuk eredményét ismét átadták Róma püspökének, az egyetemes Egyház pásztorának, a püspöki kollégium fejének, a szóban forgó szinódus elnökének. Hivatalom terhes és hálás feladatuként vettem át a szinódus bőséges gazdagságát, hogy abból merítsek anyagot a *kiengesztelődés és bűnbánat* tárgyában egy tanító és lelkipásztori íráshoz, melyet Isten népéhez intézek.

Az első részben szólok az Egyházzal: hogyan tölti be küldetését az emberi szívek megtérésében, ember és Isten, ember és embertestvére, ember és az egész teremtett világ a kiengesztelődésben. A második részben rámutatok minden sebzettség és szakadás gyökerére, okára: a bűnre, mindenekelőtt Istenhez való viszonyunkban. Végül felajánlom azokat az eszközöket, amelyek az Egyház révén lehetővé teszik a teljes kiengesztelődést Isten és ember között, következésképpen az emberek számára egymás között is.

Az okmány, melyet most átadok a híveknek, vagy azoknak is, akik érdeklődve és őszinte szívvel fogadják, legyen kötelességszerű válasz a szinódusnak hozzám intézett kérésére. De ez – az igazság és az igazságosság szerint – magának a szinódusnak a munkája. E lapok tartalmilag a szinódus távolabbi és közelebbi előkészületeiből, a *lineamentából*, a szinódus állásfoglalásából és az egyes munkacsoportok eredményéből, de főként a *63 javaslatból* származnak. Ez a gyümölcse az atyák közös munkájának, kikhez még a keleti egyház képviselői is csatlakoztak, kiknek

teológiai, spirituális és liturgikus öröksége oly gazdag ebben a témakörben is. Továbbá a szinódus titkárságának *tanácsa* két fontos ülésen összefoglalta a lezárult szinódus eredményeit és irányvonalait, elkészítette a témák vázlatát, melyek legmegfelelőbbnek látszanak ehhez a dokumentumhoz. Hálás vagyok azoknak, akik ebben a munkában részt vettek. Küldetésünk tudatában közzé akarjuk tenni mindazt, amit a szinódus oktatási és lelkipásztori kincseiből hasznosnak látunk a mai idők minden embere számára, történelmünk csodálatos, de nehéz napjaiban.

Ezt a nagyon fontos dolgot el kell végeznünk, amikor még sokak szívében él a szentév emléke, mely teljesen a bűnbánatnak, megtérésnek és kiengesztelődésnek szolgálatában állt. Ez a buzdító irat, melyet püspöktestvéreimnek és a velük közösen munkálkodó papoknak, diakónusoknak, mindkét nembeli szerzeteseknek és valamennyi hívőnek, férfiaknak és nőknek egyaránt most átadok, szolgáljon nekik segítségül személyes hitük gyarapodására és elmélyítésére. Legyen kovász, mely feléleszti az emberek szívében a békét és a testvériséget, a reményt és az örömet. Legyen érték, mely az evangéliumból fakad; melyet elfogadunk átélmélkedünk, melyet napról napra életté váltunk Máriával a mi Urunk Jézus Krisztus anyjával, aki által Isten mindent kiengesztelt önmagával.[18]

ELSŐ RÉSZ AZ EGYHÁZ FELADATA ÉS KÖTELEZETTSÉGE A KIENGESZTELŐDÉS ÉS BŰNBÁNAT

ELSŐ FEJEZET: A tékozló fiú

5. A kiengesztelődés egy példája

Ennek az apostoli írásnak kezdetén lelki szemeim előtt megjelenik Szent Lukács rendkívüli, mély vallási és emberi tartalmú története, melyet már a *Dives in misericordia* enciklikában igyekeztem kifejteni.[19] A tékozló fiú történetére gondolok.[20]

6. A TESTVÉRRŐL, AKI ELVESZETT

„Egy embernek két fia volt. A fiatalabb így szólt atyjához: Atyám, add ki nekem az örökség rám eső részét.” Ezeket elmondva Jézus az ifjú esetét megindítóan, határozottan írja le: könnyelmű távozását az atyai házból, vagyonának eltékozlását kicsapongó és értelmetlen élettél, az idegenség és éhség sötét napjait, de még inkább elveszett méltóságát, lealjasodását és szégyenét, végül a honvágyat, a hazatérés bátorságát, az atyai fogadtatást. Az atya nem feledkezett meg fiáról; ellenkezőleg változatlanul megtartotta szeretetében és törődött vele. Így azt, kit mindig várt, most átölelte, nagy lakomát rendezett, mert „aki halott volt, életre kelt, aki

elveszett megkerült”.

Az ember – bárki ember – ilyen tékozló fiú, kit megszárdított a kísértés, hogy különváljon atyjától, hogy független életmódot folytathasson; ebben a kísértésben elbukott; csalódva a hívságban, mely elvakította, magára maradva, önbecsülését elvesztve, ott maradt kifosztottan, amikor teljesen a maga számára akart egy világot teremteni; nyomorúságának mélyén is gyötörte a honvágy, hogy visszatérjen atyjához. Isten, mint az atya, kiről a példabeszédben szó volt, várja fia hazatérését, a visszatérőt átöleli, az új találkozás öröme asztalt terít lakomára, amelyen a kiengesztelődést ünneplik.

Ebben a parabolában a legmegkapóbb az az ünnepélyes és szeretetteljes fogadtatás, melyet az atya a hazatérő fiának nyújtott: Isten irgalmasságának jele, ki mindig kész megbocsátani. Mondjuk ki menten: a kiengesztelődés elsősorban *az Atya ajándéka*.

..A TESTVÉRNEK, KI OTTHON MARADT

A hasonlat szól az idősebb testvérről is, ki visszautasította a lakomán való részvételt. Szemére vetette a fiatalabb testvérnek bűnös életmódját, az atyának pedig a fogadtatást, melyben tékozló fiát részesítette, miközben ő, aki mindig szófogadó és hűséges volt atyja és otthona iránt, öneki sohasem engedték meg – amint mondotta –, hogy barátaival lakmározzék. Ez annak jele, hogy nem érti atyja jóságát. Amíg ez a testvér, önmagától és szolgálatától eltelve, irigyen, telve keserűséggel és haraggal meg nem tér, atyjával és testvérel ki nem engesztelődik, addig nem lesz teljes az önmagára találás és találkozás lakomája.

Minden ember olyan mint az idősebb testvér. Az önzés féltékennyé teszi, megkeményíti szívét, elvakítja és elzárja a többiektől és Istentől. Az Atya jósága, irgalma bosszantja és botránkoztatja; a hazatérő fiú szerencséje keserű neki.^[21] Az embernek e tekintetben is meg kell térnie és ki kell engesztelődnie.

A tékozló fiú parabolája Isten, az Atya nagy szeretetének csodálatos története, aki hazatérő fiának ajándékolja a teljes kiengesztelődést. Az idősebb fiú alakja ugyanarra az önzésre emlékeztet, mely az embereket kettéosztja, azért ez a hasonlat az emberiség családjának történetévé lesz. Feltárja helyzetünket, és megmutatja a járható utat. A tékozló fiú honvágya és hazatérése, megtérése az atyai házba, és a megbocsátás után atyja karjaiba azoknak képe, akik szívük mélyéből vágyódnak kiengesztelődésre minden területen, fenntartás nélkül. Belső bizonyossággal látják, hogy ez csak akkor lehetséges, ha abból az első, alapvető kiengesztelésből fakad, mely az embert az Isten-nélküliség távolságából visszavezeti az Istennel való gyermeki barátsághoz, kinek végtelen irgalmát ő ismeri. De ha a másik fiú szempontjából nézzük a történetet, meglátjuk az emberiség családjának helyzetét, melyet az önzés megosztott; és megvilágosodnak azokat a nehézségek, melyek egy kiengesztelt és egységes családhoz vezető út akadályai; felismerjük, hogy az embernek szíve legmélyén kell megváltoznia, fel kell fedeznie az Atya irgalmasságát, és

le kell gyűrnie a testvérek közötti értetlenséget és ellenségeskedést.

Ennek a bűnt eltörlő irgalmasságról szóló kimeríthetetlen parabolának a fényénél érti meg az Egyház a maga küldetését, hogy az Úr nyomdokain munkálkodjék a szív mélyéből fakadó megtérésen és kiengesztelődésen Isten és ember, illetőleg ember és ember között. És lássa meg, hogy e kettő szorosán összefügg.

MÁSODIK FEJEZET A KIENGESZTELŐDÉS FORRÁSAIHOZ

7. A KIENGESZTELŐDÉST ADÓ KRISZTUS FÉNYÉBEN

Amint a tékozló fiú parabolájából kitűnik, a kiengesztelődés *Isten ajándéka*, és teljesen az *Ő kezdeményezése*. Hitünk tanítása szerint ez a kezdeményezés Jézus Krisztus titkában öltött konkrét formát, ki az embereket megváltotta, kiengesztelte és a bűn minden formájától megszabadította. Szent Pál pontosan ebben a feladatban és annak végrehajtásában foglalja össze a názáreti Jézus, az emberré lett Ige, Isten Fia küldetését.

Mi is kiindulhatunk *az üdvtörténet eme középponti misztériumából*, az apostol krisztológiájának kulcsszavából. „Mert ha Istent Fia halála kiengesztelte akkor, amikor még ellenségek voltunk – írja Szent Pál a rómaiakhoz –, most, hogy kibékültünk vele, az ő életébe beoltódva még könnyebben megszabadulunk. Sőt még ezen felül dicsekszünk is az Istenben Urunk, Jézus Krisztus által, aki megszerezte nekünk a kiengesztelődést.”^[22] Tehát „mert Isten a világot Krisztusban önmagával kiengesztelte”, Szent Pál indítatva érzi magát, hogy felszólítsa a korintusiakat: „engesztelődjete ki Istennel!”^[23]

A kereszthalál ilyen kiengesztelő hatásáról szól más szavakkal Szent János evangélista, amikor azt állítja: Krisztusnak meg kellett halnia, „hogy összegyűjtse Isten szétszórt gyermekeit”.^[24]

Ismét Szent Pál az, aki kitágítva szemléli Krisztus művét, kiterjesztve azt a kozmikus létezőkre, amikor azt írja, hogy az Atya kiengesztelődött „mindennel, ami a földön és a mennyben van”.^[25] Méltán állíthatjuk, hogy Krisztus, a megváltó „a harag idején lett kiengesztelődés”;^[26] továbbá, ha ő „a mi békességünk”,^[27] akkor egyúttal kiengesztelődésünk is.

A szent liturgia jogosan nevezi Jézus szenvedését és halálát, melyet az Eucharishtiában szentségi módon jelenítünk meg, „kiengesztelődésünk áldozatának”:^[28] kétségtelenül kiengesztelődés Istennel, de a testvérekkel is, hiszen Jézus maga tanítja, hogy az áldozat bemutatásának előfeltétele a testvérek közötti kiengesztelődés.^[29]

Méltányos, hogy az Újszövetség imént idézett, de más helyeiből is kiindulva, Krisztusnak és az *Ő* kiengesztelő küldetésének egész titkát fontolóra vegyük. Ismételten ki kell emelnünk az Egyház

hitében Krisztus megváltói tevékenységét és halálának húsvéti titkát, mint az ember kiengesztelődésének alapját, és pedig kettős irányban: a bűntől való szabadulást és az Istennel való kegyelmi közösséget.

Az emberek közötti szomorú ellentétek és a kiengesztelődés nehézségei láttán, meghívok mindenkit: tekintsen a kereszt titkára, a legnagyobb drámára, melyben Krisztus átéli és teljes mélységében végigszenvedi az ember Istentől való elszakadásának tragédiáját, oly gyökeresen, hogy a próféta szavával felkiált: „Istenem, Istenem, miért hagytál el engem?”^[30] – és ezzel egyúttal végrehajtja a mi kiengesztelésünket. A Golgotára vetett tekintetünknek mindig emlékeztetnie kell minket arra, hogy itt *függőleges irányú* a kiengesztelődés, mely az Isten és ember közötti szakadást rendezi. A függőleges a hit szempontjából mindig felülmúlja a *vízszintes irányú dimenziókat*, azaz az emberek között valóban fennálló szakadást és az itt szükséges kiengesztelődést. Mi tudjuk, hogy egy ilyen kölcsönös kiengesztelődés Krisztus megváltó tevékenységének gyümölcse, és csakis ennek a gyümölcse lehet. Ő azért halt meg és támadt föl, hogy legyőzze a bűn hatalmát, visszaállítsa az Istennel való közösséget és szövetséget, és ezáltal rombolja le azokat a válaszfalakat,^[31] melyeket a bűn az emberek közé emelt.

8. KIENGESZTELŐDÉS AZ EGYHÁZ ÁLTAL

De Nagy Szent Leó Krisztus szenvedéséről szólva megállapította: „... mindazt, amit Isten Fia a világgal való kiengesztelődésért tett és tanított, nem csupán az Ő tetteinek történetéből tudjuk, melyek tovatűntek; hanem abból a hatásból is, melyet napjainkban gyakorol”.^[32] A Jézus szent embersége révén nyújtott kiengesztelődést megtapasztaljuk azoknak a szent titkoknak a hatásában, melyeket az Egyház megünnepel, amelyekért Krisztus kiszolgáltatta magát, és amelyeket ő maga üdvösségünk jeléül és eszközeül rendelt.

Ezt igazolja Szent Pál, amikor azt írja, hogy Isten Krisztus apostolait a kiengesztelődés művének részesévé tette. „Isten megbízott minket a kiengesztelődés szolgálatával – írja –, sőt ránk bízta a kiengesztelődés tanítását”.^[33] Az Atya irgalmassága szerint küldöttei, az apostolok kezébe és ajkára adta a *kiengesztelődés szolgálatát*, melyet ők egyedülálló módon, teljhatalommal *Krisztus személyének* erejében gyakorolnak. De a hívek közösségére, az egész Egyházra rá van bízva a „*kiengesztelődés igéje*”, a feladat, hogy mindenben tanúskodjanak a kiengesztelődésről, és igyekezzenek meg is valósítani azt a világban.

A II. vatikáni zsinat definiálja az Egyház fogalmát, és azt mondja: „... az Egyház Krisztusban mintegy szentsége, azaz jele és eszköze az Istennel való bensőséges egyesülésnek és az egész emberi nem egységének” és feladatát abban jelöli meg,

” hogy a társadalmi, technikai és kulturális kapcsolatokban egymáshoz egyre közeledő emberek Krisztusban is megtalálják a teljes egységet.”^[34] Ezzel elismeri, hogy az Egyháznak mindenekelőtt arra kell törekednie, hogy az embereket a teljes kiengesztelődésre vezesse.

Krisztus küldetésével szoros kapcsolatban az Egyház gazdag és sokrétű küldetését úgy foglalhatjuk össze, hogy feladatának középpontjában áll az ember kiengesztelése Istennel, önmagával, testvéreivel, az egész teremttel, és ez a feladata állandó – amint azt már más alkalommal kifejtettem –, mert az Egyház természeténél fogva állandóan kiengesztelő jellegű.[35]

Az Egyház mindig kiengesztelődésre törekszik, mert a kiengesztelődés hírnöke, és történelme folyamán mindig is erre törekedett, a jeruzsálemi apostoli zsinattól[36] az idők folyamán egészen a legutóbbi szinódusig és a megváltás mostani jubileumi évéig. Ennek hirdetésében az a különleges, hogy az Egyház *a kiengesztelődést* szorosan egybekapcsolta a szívek megtérésével: ez a szükséges útja annak, hogy az emberek egymásra találjanak.

Az engesztelődést szolgálja az Egyház, mert az embereknek utat mutat, és felkínálja a fenti négyféle kiengesztelődéshez szükséges eszközöket is. Ez az út: a szívek megtérése, a bűn legyőzése, legyen az önzés, mások igazságtalan és jogtalan kizsákmányolása, az anyagiak hajszolása vagy gátlástalan élvezetvágy. Az eszközök: Isten igéjének szeretete és hallgatása, a személyes és közös ima, de mindenekelőtt a szentségek, mint a kiengesztelődés valódi jelei és eszközei, melyek közül ilyen szempontból kiemelkedik az a szentség, melyet helyesen a kiengesztelődés szentségének vagy a bűnbánat szentségének nevezünk. Erre a továbbiakban még visszatérek.

9. A KIENGESZTELŐDÖTT EGYHÁZ

Boldog emlékű elődünk, VI. Pál érdeme: megmutatta az Egyházzal, hogy miközben hirdeti, neki magának is be kell fogadnia az evangéliumot, azaz legyen nyitott Jézus Krisztus evangéliumának teljes és egész befogadására és hirdetésére, hallgassa azt, és vigye át a gyakorlatba is.[37] Mi magunk is, amikor a negyedik általános szinódus meggondolásait összefoglaltuk, beszéltünk az Egyházzal: olyan mértékben mélyül el a hitben, amilyen mértékben hirdeti a hitet.[38]

Nem vonakodom attól, hogy ezt a kapcsolatot ismételten megragadjam és a tárgyalt témára alkalmazzam. Hangsúlyozni kívánom, hogy ha az Egyház kiengesztelődésre törekszik, önmagán kell kezdenie: *kiengesztelt egyházzá* kell lennie. E mögött az egyszerű és tömör fogalmazás mögött ott áll a meggyőződés: az Egyháznak, azért, hogy a világ számára a kiengesztelődést hatékonyabban kínálhassa, mindinkább Krisztus tanítványainak közösségévé kell válnia (kisded nyájjá, mint kezdetben volt), egységesen kell törekednie a megtérésre, tagjainak új emberekké kell válniuk a kiengesztelődés szellemében és gyakorlatában.

Kortársaink előtt, kik oly érzékenyek egy konkrét életforma tanúságtételére, az Egyháznak feladata, hogy a kiengesztelődés példáját saját belső életében mutassa be; ezért kell törekednünk békességes lelkületre, a feszültségek enyhítésére, a szakadások áthidalására, ama sebek gyógyítására, amelyet a testvérek kölcsönösen okoznak egymásnak, amikor megengedett keretek között az ellentétes vélemények kiéleződnek. Keresni kell azt az egységet, mely lényegbevágó a

keresztény hitben és életben az ősi szabály szerint: *In dubiis libertas, in necessariis unitas, et in omnibus caritas*, 'Kétségben szabadság, lényegesben egység, és szeretet mindenben'.

Ilyen alapon és módon kell az Egyháznak ökumenikus feladatát is teljesítenie. Tudatában van, hogy a teljes kiengesztelődéshez szüntelenül keresnie kell az egységet azokkal, kik a keresztény névvel dicsekedhetnek, akkor is, ha mint egyházak és közösségek egymástól és a katolikus Egyháztól is elkülönültek. A római Egyház olyan egységet sürget, mely kifejezője és gyümölcse a valódi kiengesztelődésnek, amely nem siklik át egyszerűen az elválasztó elemeken, de nem is épül meggondolatlan, felületes és ingatag kompromisszumokra. Az egység valamennyiünk igaz megtérésének eredménye, a kölcsönös megbocsátásé, a teológiai dialógusé, a közös kapcsolaté, az imádságé, a teljes nyitottságé; a Szentlélek műve, aki a kölcsönös *kiengesztelődés lelke*.

Az Egyház, hogy eljusson a teljes kiengesztelődéshez, köteles egyre nagyobb erőfeszítéssel hirdetni az evangéliumot minden nép számára. Az üdvösség párbeszédét^[39] ki kell terjesztenie a ma élő emberiség minden olyan rétegére, akik az Egyház hitét nem osztják, vagy a növekvő elvilágiasodás révén elhidegülnek tőle, szembefordulnak, sőt olykor ellenségesek vele és üldözik is. Valamennyiükhöz szólnia kell az Egyháznak Szent Pál szavaival: „engesztelődjete ki Istennel!”^[40]

Az Egyház minden esetben csak az *igazságban* való kiengesztelődést sürgeti, mert nagyon jól tudja, hogy sem egység, sem kiengesztelődés nincs igazság híján, avagy annak ellenére.

HARMADIK FEJEZET ISTEN KEZDEMÉNYEZÉSE ÉS AZ EGYHÁZ SZOLGÁLATA

Mint kiengesztelődött és kiengesztelő közösség az Egyház sohasem feledheti, hogy az ő kiengesztelő adományának és küldetésének forrása Isten kezdeményező és részvételtjes szeretetének irgalma, aki maga a szeretet,^[41] és aki szeretetből teremtette az embert:^[42] azért teremtette, hogy barátságban éljen Istennel és közösségben a másik emberrel.

10. A KIENGESZTELŐDÉS ISTENNÉL KEZDŐDIK

Isten hűséges marad az ő örök terveihez, akkor is, ha az ember a gonosztól üzve^[43] és a saját kevélységétől megtévedve, visszaél szabadságával, melyet azért kapott, hogy nagylelkűen szeresse és keresse a jót; akkor is, ha önmagát megtévesztve és erejét túlbecsülve – ahelyett, hogy Isten szeretetére szeretettel válaszolna, riválisként szembeszegül vele – megtagadja Urától és Atyjától az engedelmisséget. Ennek eredményeként törés állt be Teremtőjéhez való viszonyában. Az ember hűtlensége ellenére Isten *hűséges* marad az ő *szeretetében*. Bizonyára elgondolkodtat minket az édenkerti elbeszélés, amely bemutatja az Atya visszautasításának szomorú következményét, mely bensőleg megzavarta az embert, és megzavarta azt a harmóniát, mely megvolt férfi és nő, testvér testvér viszonyában.^[44] Erre az igazságra utal az evangéliumnak

a két fiúról szóló hasonlata is. Ezek, ki-ki a maga módján, eltávolodtak atyjuktól, és egymás között is meghasonlottak. Az emberek közötti megosztottság oka mindig az Isten atyai szeretetének és ajándékának visszautasítása.

De mi tudjuk, hogy Isten, aki végtelenül irgalmas,[45] mint a példabeszédben az atya, nem zárja ki szívéből egyik fiát sem. Vár rájuk és keresi őket, ott találja őket, hol a közösséget elutasítva a magányosság és meghasonlás rabjai lettek; hívja őket, gyűljenek asztalához, hogy a megbocsátást és a kiengesztelődést megünnepeljék.

Ez az isteni kezdeményezése konkrét formában Krisztus megváltói tevékenységében fejeződik ki, mely az Egyház szolgálata által kisugárzik a világba. Isten Igéje, hitünk szerint, megtestesült és eljött, hogy az emberek között lakozzék; belépett a világ történelmébe, mindent magára vállalt, és mindent újra egyesített.[46] Krisztus nyilatkoztatta ki nekünk, hogy Isten a szeretet, Ő adta nekünk a szeretet „új parancsát”,[47] Ő adta tudunkra, hogy a szeretet útja elvezet minden emberhez, így az egész világra kiterjedő testvériség[48] helyreállítására való törekvés nem hiábavaló. Azáltal, hogy kereszthalálával legyőzte a gonoszt és megtörte a bűn hatalmát, szeretettől áthatott engedelmisségével mindenkinek üdvösséget szerzett, és valamennyiünk „kiengesztelésévé” vált. Isten őbenne engesztelte ki önmagával a világot.

Az Egyház folytatja a kiengesztelődés hirdetését, amint azt Krisztus tette Galilea falvaiban és egész Palesztinában; állandóan hívja az egész emberiséget,[49] tartson bűnbánatot és higgyen az evangélium jó hírében. Krisztus nevében szól, Szent Pál felhívásával, amelyre már utaltunk: „Krisztus követségében járunk, maga az Isten int benneteket általunk. Krisztus nevében kérünk: engesztelődjete ki Istennel!”[50]

Aki követi ezt a hívó szót, részese lesz a kiengesztelődésnek, és megéli önmagában azt az igazságot, melyet másutt hirdet Szent Pál; e szerint Krisztus „a mi békességünk, a kettőt (zsidókat és pogányokat) egyé forrasztotta, és a közjük emelt válaszfalakat ledöntötte... az ellenségeskedést megszüntette... és egy testben mind a kettőt kiengesztelte az Istennel”.[51] Noha ez a szöveg közvetlenül arról szól, hogy megszüntette a vallási elkülönülést a zsidók, az Ószövetség népe és a többi nép között, kik az Újszövetségben kaptak meghívást, mégis magába foglalja az új lelki egység ígétét, mely Isten akaratából és Fiának, a megtestesült Igének áldozata révén korlátlanul, bármilyen megkülönböztetés nélkül, mindenkire vonatkozik, aki megtér és hisz Krisztusban. Valamennyien – minden ember és minden nép – meghívást nyertünk, hogy elnyerjük annak a kiengesztelődésnek gyümölcsét, melyet Isten elhatározott.

11. AZ EGYHÁZ A KIENGESZTELŐDÉS SZENTSÉGE

Az Egyház küldetést kapott, hogy ezt a kiengesztelődést hirdesse az embereknek és a kiengesztelődés szentsége legyen a világban. Az Egyház ugyanis szentség, jele és eszköze a kiengesztelődésnek, különböző jogcímenek ugyan, melyeknek hatása más és más, de valamennyi

arra irányul, amit Isten az ő irgalmas elhatározásában az embereknek nyújtani akar.

Szentség pusztán léténél fogva mint kiengesztelt közösség, mely Krisztus művét a világban tanúsítja és bemutatja.

Szentség továbbá azáltal, hogy őrzője és magyarázója a Szentírásnak, a kiengesztelődés jó hírének; nemzedékről nemzedékre megismerteti Isten szeretetének tervét, és mindenkinek utat mutat Krisztusban a mindent átfogó, teljes kiengesztelődésre.

Szentség a hét szentség által, melyek mindegyike sajátos módon építi az Egyházat,^[52] mert ezek Krisztus húsvéti misztériumának emlékeztetőit idézik, és megújítják azt. Az Egyház számára valamennyi szentség az élet forrása: az Istenhez való megtérés és az emberek közötti kiengesztelődés eszközei.

12. A KIENGESZTELŐDÉS MÁS ÚTJAI

A kiengesztelődés küldetése az egész Egyház sajátja, elsősorban a győztes Egyházé, mely a Boldogságos Szűz Máriával, az angyalokkal és szentekkel, akik látják és imádják a háromszor szent Istent, már részese az isteni dicsőségnek. A mennyei, a földi és a tisztuló Egyház Krisztussal titokzatos egységben engeszteli a világot Istennel.

Eme megszentelő tevékenység első útja az *imádság*. Kétségtelen, hogy a Szent Szűz, Krisztus és az Egyház anyja,^[53] és a szentek, kik befejezték földi zarándokútjukat és most Isten dicsőségében élnek, közbenjárnak testvéreikért, kik még a földön zarándokolnak. Segítik őket, hogy állandóan megújuljanak, a hitben elmélyedjenek, minden bukás után felkeljenek, és úgy munkálkodjanak, hogy a közösség és a béke egyre erősödjék az Egyházban és a világban. Az általános kiengesztelődés a szentek egységének misztériumában nyeri el legmagasabb és legtermékenyebb formáját mindannyiunk üdvére.

Van egy másik út is: az *igehirdetés*. Mint az egyedüli tanítónak, Jézus Krisztusnak tanítványa, az Egyház a maga részéről – mint anya és tanító – fáradhatatlanul hirdeti az emberiségnek a kiengesztelődést; tévedhetetlenül mutat rá a bűn gonoszságára, hirdeti a megtérés szükségességét, hívja az embereket és sürgeti őket a kiengesztelődésre. Igen, ez a küldetése ma éppúgy, mint egykor. Ez ugyanaz a küldetés, amely Uráé és Mesteréé, Jézus Krisztusé volt. Miként Ő, úgy a szeretettől vezérelt Egyház is betölti ezt a hivatást, és mindenki számára hirdeti a megbocsátás ígét, mindenkit bátorít a keresztfáról áradó új reményre.

Van továbbá egy nehéz és küzdelmes út, amely visszavezet az Atyához: a bárhol élő egyes emberek *pasztorációja*, mely olykor hosszú útra hívja őket, hogy térjenek vissza a testvérek közösségébe.

Végül ott van a *tanúságtétel* útja. Ez hallgatag út. Két ágból ered: egyrészt az Egyház tudatában van annak, hogy lényegénél fogva „szeplőtelenül szent”, [54] ugyanakkor annak is tudatában van, hogy „napról napra meg kell tisztulnia, míg Krisztus előtt teljes szépségében, minden ránc és szeplő nélkül meg nem jelenhet”, mert bűneink elhomályosítják arca fényességét. [55] Ennek a tanúságtételnek két alapvető formát kell öltenie: az egyik az a mindent átfogó szeretet, melyet Jézus Krisztus tanítványaira hagyott mint a hozzá tartozás bizonyítékát; a másik a kölcsönös megbocsátás a testvériség és a békesség szellemében, mely az Egyházon belül és kívül törekszik a feszültségeket enyhítő folyamatos megtérésre és kiengesztelődésre. Ezt a magatartást kell terjesztenie az egész világon. Ezen az úton érheti el az Egyház azt az eredményt, melyet elődöm, VI. Pál a „szeretet civilizációjának” nevezett.

MÁSODIK RÉSZ A SZERETET ERŐSEBB A BÜNNÉL

13. AZ EMBER DRÁMÁJA

János apostol írja: „Ha azt állítjuk, hogy nincsen bűnünk, saját magunkat vezetjük félre, és nincsen meg bennünk az igazság. Ha megvalljuk bűneinket, akkor Isten – mivel jó és igazságos – megbocsátja bűneinket, és minden gonoszságtól megtisztít minket.” [56] Ezek a kinyilatkoztatott szavak, melyek az Egyház hajnalán hangzottak el, minden emberi megfogalmazásnál jobban eligazítanak minket a bűn kérdésében, mely szorosan összefügg a kiengesztelésről elmondottakkal. A bűn problémáját antropológiai síkon érintik, mint ami igaz az emberről, de ugyanakkor isteni síkon a bűn az isteni szeretet valóságát mutatja, mely igazságos, nagylelkű és hűséges. Főként a megbocsátásban és a megváltásban nyilvánul meg. Ezért írhatja le ugyanaz a Szent János apostol nem sokkal később ezeket a szavakat: „Ha szívünk vádol minket valamivel, az Isten fölötte áll szívünknek.” [57]

Az Istenhez való visszatérés ebben áll, és ez elengedhetetlen kezdete is: *saját bűneinket elismerni*, magunkba mélyedve ezekre reflektálni, *önmagunkat bűnösnek vallani*. Be kell látnunk, hogy bűnre hajlók vagyunk és képesek vagyunk vétkezni. Ez volt Dávid példaszerű tapasztalata, aki miután „az Úr szeme előtt rosszat cselekedett”, Náthán próféta vádjára [58] felkiáltott: „Gonoszságomat beismerem, bűnöm előtttem lebeg szüntelen. Egyedül teellened vétettem, ami színed előtt gonosz, azt tettem.” [59] Egyébként Jézus a tékozló fiú szájába a következő szavakat adja: „Atyám, vétkeztem az ég ellen és teellened”. [60]

Az Istennel való kiengesztelődés azzal kezdődik és végződik, hogy világosan és egyértelműen elfordulok az elkövetett bűntől. Ez feltételezi és magában foglalja a *bűnbánatot* a szó szoros értelmében: megbánni, a megbánás külső jelét adni, a bűnbánó konkrét magatartását felvenni, aki az Atyához visszavezető útra indul. Általános törvény ez, melyet mindenkinek követnie kell a maga sajátos helyzetében. A bűnről és megtérésről szólva nem állhatunk meg elvont kifejezéseknél.

A bűnösnek abban az állapotában, amelyben nem tud megtérni bűneinek elismerése nélkül, a kiengesztelődés egyházi segítsége mindig rendelkezésére áll, mely kimondottan a bűnbánatra irányul, azaz az embert önismeretre vezeti[61], hogy szakítson a gonoszszággal, megújuljon az Istennel való barátságban, helyreállítsa a belső rendet, visszatérjen az Egyházhoz. Az Egyház és a hívek körén túl a megtérésre szóló felhívás és a bűnbánatra való segítség minden embernek szól, mert mindenki rászorul a megtérésre és a kiengesztelődésre.[62]

A bűnbánat eme szolgálatának megfelelő elvégzéséhez a hit világánál kell látnunk[63] a bűn következményeit. Ti. hogy a bűn az oka a meghasonlásnak és a szakadásnak minden embernél, nemcsak belül, hanem egész életterében is: a családban és környezetében, hivatásában és társaságában, amint azt gyakran a tapasztalat is bizonyítja. Ennek bibliai képe a bábeli torony története.[64] Miközben építeni akarták az egység jelét, az emberek végül is még jobban eltávolodtak egymástól, mint kezdetben: összezavarodtak nyelvükben, egymás között meghasonlottak, képtelenek voltak egyetértésre és közösségre.

Miért végződött ilyen rosszul ez az ambiciózus törekvés? Miért fáradoztak hiába az építők?[65] Mert az emberek a kívánt egység jelét és biztosítékát csupán saját kezük munkájában vélték megtalálni, és Isten segítségéről megfeledkeztek. A munkának és a közösségi életnek csak horizontális dimenzióját nézték, ügyet sem vetve a vertikális dimenzióra, amely által ők Istenben, Urukban és Teremtőjükben gyökereztek volna, és Feléje, útjuk végső célja felé törekedtek volna.

Elmondhatjuk, hogy a mai ember drámája, minden idők emberének drámája bizonyos mértékben hasonlít Bábel tragédiájához.

ELSŐ FEJEZET A BŰN MISZTÉRIUMA

14. ISTENNEL SZEMBENI ENGEDETLENSÉG

Ha a Szentírás elbeszélését Bábelről és tornyáról az evangéliumi igazság fényében értelmezzük és azt összevetjük őszüleink bukásával, akkor a *bűn misztériumának* igen jelentős mozzanatait ismerhetjük meg. Ez a kifejezés, amelyben visszacseng, amit Szent Pál írt a *gonoszság misztériumáról*,[66] rádöbbsent minket arra a sötétségre és érthetetlenségre, mely a bűnben rejtőzik. Ez kétségtelenül a szabadakaratú ember műve; de ebben az emberi realitásban olyan tényezők is közreműködnek, melyek révén a bűn túlmutat az emberen egészen addig a határig, hol a lelkiismeret, akarat és érzelem kapcsolatba kerül azokkal a sötét erőkkel, melyek úgy irányítják – Szent Pál szerint – ezt a világot, hogy szinte uralkodnak rajta.[67]

A bábeli toronyépítés elbeszéléséből előtűnik a bűn megértéséhez az első elem: az emberek várost akartak építeni, mely közösségbe gyűjti, erőssé és hatalmassá teszi őket Isten *nélkül*, hogy ne mondjuk *Isten ellenére*. [68] Ebből a szempontból a paradicsomban elkövetett első bűn és a

bábeli történet tárgyát és formáját tekintve eléggé különbözik egymástól, de abban megegyeznek, hogy mindkettő *kizárja Istent* a parancsa elleni tudatos szembefordulással, egy vetélkedő küzdelemben, amelyben az emberek csalárdul követelik, hogy olyanokká váljanak, mint „Ő”.^[69] A bábeli történetben Isten kizárása nem szembefordulás jellegű, hanem meglepedezés és közömbösség iránta, mintha a tervezett közös tevékenységnél az embernek nem kellene törődnie Istennel. De mindkét esetben törésre kerül sor az *Istenhez való viszonyban*. Az Édenkertben a bűn lényege teljes komolyságában és drámaiságában válik nyilvánvalóvá: *engedetlenség Istennel szemben*, törvénye ellen, az erkölcsi rend ellen, melyet Ő az ember szívébe írt, és kinyilatkoztatásával megerősített és tökéletessé tett.

Isten mellőzése, szakítás Istennel, engedetlenség Istennel szemben: ez volt és ez most is a bűn az emberiség történetében, különböző formákban egészen Istennek és létének *tagadásáig*. Ezt a tényt nevezzük *ateizmusnak*.

Az ember *engedetlensége*, hogy szabad akaratából nem ismeri el Isten uralmát az ő élete felett, legalábbis abban a pillanatban, amikor Isten törvényét megsérti.

15. MEGOSZTOTSÁG A TESTVÉREK KÖZÖTT

A fent említett bibliai történetben az Istennel való szakítás drámája a testvérek közötti ellentétbe torkollik .

Az első bűn leírása szerint az Istennel való szembefordulás lerombolta az emberi család barátságos kapcsolatát is. Így a Teremtés könyve bemutatja a férfit és a nőt, amint egymást vádolják,^[70] azután a fiút, aki testvérével olyan ellenséges viszonyba kerül, hogy még az életét is kioltja.^[71]

A bábeli történet bemutatja, hogy a bűn következményeként hogyan hull szét az emberiség családja; ez már az első bűnnél megkezdődött, de közösségi szinten itt éri el tetőpontját.

Aki a bűn misztériumát kutatja, annak fel kell figyelnie az ok és a következmény kapcsolatára. A bűn mint Istennel való szakítás az ember engedetlensége, amely lényegében magában foglalja annak elutasítását, akitől ered és aki őt létben tartja, tehát öngyilkos cselekedet. Mivel a bűnben az ember vonakodik magát Istennek alárendelni, felborul a belső egyensúlya, és szívéből feltör az ellentmondás. Önmagával meghasonulva elkerülhetetlenül összeütközik embertársaival és az egész teremtett világgal. Olyan törvény és objektív tény ez, mely megtalálható oly sok pszichológiai jelenségben és az ember lelki életében, továbbá a közösségi életben, amelyben könnyen megfigyelhetjük a belső rend hiányának jeleit és kihatásait. A bűn misztériuma ebben a kettős sérülésben mutatkozik, melyet a bűnös önmagán és felebarátján ejt. Ezért beszélhetünk *személyes és közösségi bűnről*. Minden bűn egy adott szempontból *személyes*, egy másiktól pedig *szociális*, mert közösségi következményei vannak.

16. SZEMÉLYES BŰN ÉS KÖZÖSSÉGI BŰN

A bűn, igazi és sajátos értelemben, mindig *egy személy aktusa*, mert az egyes ember szabadságának cselekedete, és tulajdonképpen nem egy csoporté vagy egy közösségé. Ez az ember függvénye lehet bizonyos súlyos külső adottságoknak, azok terhelhetik és űzhetik, hiszen hajlamok, terheltség és szokások nehezdednek rá, melyek az ő személyes szociális helyzetéből adódnak. Számos esetben ezek a külső és belső tényezők enyhíthetik az ember bűnét és felelősségét. De hitigazság, melyet a tapasztalat és az értelem is megerősít, hogy az emberi személy szabad. Ezt az igazságot nem mellőzhetjük, és egyesek bűnét nem háríthatjuk külső körülményekre, struktúrákra, rendszerekre vagy más személyekre. Ez azt jelenti, hogy a személy méltóságát és szabadságát rombolnánk szét, mely egyúttal az elkövetett bűnért való felelősségben is mutatkozik. Semmi sincs az emberben, ami olyan személyes és közölhetetlen volna, mint az erény érdeme és a bűnért való felelősség.

A bűnnek, melyet egy személy elkövet, első és legfontosabb hatása *magára a bűnösre terjed ki*: Istenhez való viszonyára, az emberi élet legmélyebb alapjára; azután lelki életére: akarata gyengül és értelme elhomályosodik. Ezen a ponton fel kell vetnünk a kérdést, hogy azok, akik a szinódus előkészítésében és munkájában részt vettek, milyen alapon hivatkoztak a *szociális bűnökre*. Ez a kifejezés és a benne jelzett fogalom különböző módon értelmezhető.

Ha *szociális bűnről* beszélünk, ez mindenekelőtt annak elismerését jelenti, hogy mindenki személyes bűne – titokzatosan és rejtetten, de az emberi szolidaritás miatt mégis reálisan és konkrétan – valamilyen módon mindenkire hatással van. Vallási téren ez *a szentek egyességének*, ennek a mély és csodálatos titoknak a vetülete, amelyről valaki azt mondta: „Minden lélek, mely magasabbra tör, emeli a világot is”.^[72] *A felemelés eme törvényének* – sajnálatosan – megfelel a *süllyedéstörvénye*, amelynek alapján beszélhetünk a *bűn közösségéről is*: ha egy lélek bűnbe merül, lealacsonyítja az Egyházat és bizonyos szempontból az egész világot is. Más szavakkal: nincs olyan bűn – legyen az bármilyen intim és titkos és szigorúan személyes –, mely kizárólag az elkövetőt érintené. Bármely bűn nagyobb vagy kisebb hevességgel, több-kevesebb kárral kihat az egész egyházi közösségre és az emberiség családjára. Ebben – az elsőként említett értelemben – minden bűn kétségtelenül magán viseli a szociális bűn jellegét.

De egyes bűnök már tartalmuknál fogva a felebarát (vagy az Evangélium szavával a testvér) ellen irányulnak. Ezek Istent sértik, mert a felebarátnak ártanak.

Ezeket *szociális bűnöknek* nevezzük, és ez adja a második értelmezést. Ebben az értelmezésben *szociálisak* a felebaráti szeretet ellen elkövetett vétkek, különösen Krisztus törvényében, mert itt arról a második parancsról van szó, „mely az elsőhöz hasonló”.^[73] Ugyancsak *szociális bűn*, ami az igazságosság ellen irányul, akár személy és személy, személy és közösség vagy közösség és személy vonatkozásában. Minden bűn szociális, mely az emberi személy jogait sérti, kezdve az élethez való jogtól – itt nem lehet kivétel a születendő gyermek joga sem – az egyesek testi

épsége ellen irányuló dolgokig minden, ami mások szabadságát korlátozza, különösen az Istenben való hitet és az ő tiszteletének oly fontos szabadságát; a felebarát méltóságát és tiszteletét érintő bűnök. Közösségi minden bűn, amely a közjót és annak feltételeit sérti, az állampolgárok jogainak és kötelességeinek tág területén. *Szociális* bűn terheli a felelős politikusokat, közgazdászokat, a munkaügyi intézőket, akik rendelkezéseikkel vagy mulasztásukkal – bár megtehetnék – nem fáradoznak kellő okossággal a közjólét emelésén a követelményeknek és a lehetőségeknek megfelelő reformokkal; és a dolgozókat is, akik nem teljesítik munkahelyi kötelességüket, akár távolmaradással, akár szervezetlen munkával, ki nem használva a lehetőségeket, melyek nekik maguknak, családjuknak és az egész társadalomnak javát szolgálhatná.

A *szociális bűnök* harmadik csoportjába sorolhatnók az emberi közösségek közötti viszonyokat. Ezek a viszonyok nincsenek mindig összhangban Isten terveivel, aki a világban igazságot, szabadságot és békét akar egyének, csoportok és népek között. Az osztályharc *szociális rossz* annak is, aki irányítja, és annak is, aki ennek törvényeit diktálja. Ugyanígy *szociális rossz* a nemzetek alkotta szövetségek szembenállása, ország ország ellen fordulása vagy egyes országon belüli csoportok ellenségeskedése. Mindkét esetben kérdéses: vajon ilyen bajokért kit terhel az erkölcsi felelősség és kinek a bűne ez? Ehhez hozzávehető, hogy a tények és helyzetek, mint adott szociális körülmények, széles terjedelmük és gigantikus méreteik miatt, mindig személytelenek maradnak, mert okaik sokrétűek és áttekinthetetlenek. Ha itt *szociális bűnről* szólunk, akkor ennek a kifejezésnek nyilván csak analóg értelme van.

Ha bármilyen formában szólunk a *szociális bűnökről*, még ha csupán analóg értelemben is, senkit se vezessen félre, hogy az egyesek felelősségét lebecsülje; inkább fel kell ráznia mindenkinek a lelkiismeretét, hogy mindenki vállalja a maga felelősségét és az áldatlan, elviselhetetlen szituációk komoly és bátor megváltoztatását.

Mindezeket világosan és félreérthetetlenül előrebozsátva, azonnal hozzá kell fűznünk, hogy a *szociális bűnöknek* az az értelmezése,^[74] mely tisztázatlan módon állítja szembe a *szociális bűnt* a *személyes bűnnel*, és így többé vagy kevésbé öntudatlanul is oda vezet, hogy a *személyes* bűnt legyengíti és megszünteti és csak a *szociális* bűnt és felelősséget fogadja el – nem igazolható és elfogadhatatlan akkor is, ha ma bizonyos területeken gyakran felmerül.

E felfogás szerint, melynek nem keresztény rendszerekből és ideológiákból való származását könnyű felismerni – mely ideológiákat ma talán olyanok is feladnak, kik egykor hivatalos védelmezői voltak –, gyakorlatilag minden bűn szociális volna abban az értelemben, hogy ezek nem annyira egy személy lelkiismeretét, hanem egy határozatlan tény és a névtelen kollektívát terhelik, melyek lehetnek konkrét szituációk, rendszerek, társadalmak, struktúrák, intézmények.

Amikor az Egyház a bűn *szituációiról* beszél – azaz meghatározott viszonyokról vagy kisebb-nagyobb szociális csoportok, sőt egész népek vagy blokkok bizonyos kollektív

magatartásformáiról, és ezeket *szociális bűnnel* vádolja –, tudatában van és hangsúlyozza, hogy a szociális bűnök ilyen esetei *egyéni bűnök* felgyülemelésének és halmozódásának gyümölcsei. Itt nagyon is azok személyes bűnéről van szó, akik jogtalanságot kezdeményeznek, pártolnak, abból hasznot húznak; akik tehetnének valamit a szociális bajok elkerülésére, megszüntetésére vagy legalább határok közé szorítására, de lustaságból, félelemből vagy cinkos egyetértő hallgatással elmulasztják ezt megtenni; akik titkos egyetértésből vagy közömbösségből csak eltűrik azt; akik menekvést keresnek abban, hogy a világot megváltoztatni úgysem tudják, valamint azok, akik el akarják kerülni a kellemetlenségeket és áldozatot, miközben állítólagos hamis magasabb rendet emlegetnek. A valóságos felelősség tehát személyekben rejlik.

Egy szituáció – akár egy intézmény, struktúra vagy közösség – önmagában nem alanya egy erkölcsi cselekedetnek, ezért önmagában erkölcsileg nem lehet jó vagy rossz.

Minden *bűnös szituáció* mögött bűnös emberek állnak. Ez annyira igaz, hogy egy ilyen szituáció szerkezete és intézményei a törvény erejétől, vagy – amint az sajnos gyakran előfordul – az erőszak törvényétől mégis változhat, e változás valójában tökéletlen és rövidéletű, hatástalan és terméketlen – ha nem épp az várttal ellenkező hatást vált ki –, ha maguk a szituációért közvetlenül vagy közvetve felelős személyek meg nem térnek.

17. HALÁLOS BŰN – BOCSÁNATOS BŰN

A bűn titkában van egy másik értelmezés is, amelyet az emberi elme mindig fontolgatott, s ez a bűn súlyossága. Olyan kérdésről van szó, melyet föl kell vetni, és a keresztény lelkiismeretnek állandóan felelnie kell rá: *miért és milyen mértékben* válik a bűn mint Isten megsértése és annak az emberre való visszahatása súlyossá? Az Egyháznak megvan a maga saját tanítása, mely a lényeges elemekre vonatkozik, holott jól tudja, hogy konkrét esetekben nem könnyű világos határokat szabni.

Már az Ószövetség több tudatosan elkövetett bűnről kijelentette,[75] hogy a vétkest „a saját népe közösségéből el kell távolítani”, és ez halálos ítéletet[76] is jelenthetett. Ilyen bűnök voltak: a fajtalanság,[77] a hamis istentisztelet,[78] a bálványimádás.[79] Ezekkel szembeállították azokat a bűnöket, melyeket főként tudatlanságból követtek el; ezek áldozat révén nyertek bocsánatot.[80] Ezekre a szövegekre hivatkozva az Egyház már évszázadok óta szól *halálos és bocsánatos* bűnökről. Ez a megkülönböztetés és a benne előforduló fogalmak az Újszövetségben új megvilágítást nyernek, mert itt sok olyan szöveget találunk, melyek határozott szavakkal sorolják föl a bűnöket, élesen kárhoztatják[81] azokat, melyek különösen súlyos büntetést érdemelnek, és pedig a Jézus által elfogadott Tízparancsolat alapján.[82] Itt pedig különösen ki akarunk emelni két fontos helyet, melyek lélekbe markolóak.

Szent János *első levelének* egy részletében szól olyan bűnről, mely *a halálba visz*,[83] megkülönböztetve azt egy másik büntől, mely *nem vezet a halálba*. A *halált* nyilvánvalóan lelki

értelemben kell vennünk: az igaz élet elvesztéséről van szó, az örök életről, mely János szerint az Atya és a Fiú ismerete,[84] a velük való közösség és bensőséges egység. A bűn, mely *a halálba vezet*, ebben a szövegben a Fiú tagadását[85] és hamis istenek kultuszát[86] látszik jelenteni. Mindenesetre János ezzel a megkülönböztetéssel be akarja mutatni a bűn mérhetetlen súlyosságát, a bűn lényegét mint Isten elvetését, mely *Isten megtagadása és a bálványokhoz fordulás*, azaz visszautasítja a kinyilatkoztatott igazságot, Istent egyenlővé teszi bizonyos teremtményekkel, melyekből bálványokat és hamis isteneket formál.[87] Az apostol az idézett helyen megvilágítja a reménynek azt a bizonyosságát, melyet a keresztény nyer „Istenből való újjászületése” és „a Fiú eljövetele” által: ez erőt ad neki, hogy ne vétkezzék, Isten megóvja, „hogy a Gonosz ne érje őt”. Ha gyöngeségből vagy tudatlanságból mégis vétkezne, magában hordja a bocsánat reményét, a vele közösségben levő testvérek imájának segítségével.

Az Újszövetség egy másik helyén, Máté evangéliumában[88] Jézus maga beszél „a Szentlélek elleni bűnökről, melyek nem nyernek bocsánatot”, mert ezek különböző formában az irgalmas Atya szeretetének megátalkodott visszautasításai.

Isten elvetése, kegyelmének visszautasítása, szembeszegülés üdvösségünk forrásával – szélsőséges és végletes elhatározások,[89] melyek által az ember a bocsánat útját tudva és akarva elzárja maga elől. Remélhetőleg csak nagyon kevés ember tart ki mindvégig abban a lázadó szellemben, mely megátalkodva kihívja maga ellen Istent, aki – Szent János szerint[90] – az ő irgalmas szeretetében nagyobb, mint a mi szívünk, és le tudja győzni a mi szellemi és lelki ellenállásunkat, úgy, hogy Szent Tamás szerint „egyetlen ember üdvösségében sem kell kételkednünk ebben az életben, ha Isten mindenhatóságát és irgalmasságát szemléljük”.[91]

De ha figyelembe vesszük egy akaratnak a végtelenül igazságos Isten elleni lázadását, bizony el kell telnünk „félelemmel és rettegéssel, amint arra Szent Pál int minket.[92] Jézus figyelmeztetése a meg nem bocsátható bűnökről igazolja, hogy vannak bűnök, melyek a vétkes számára az örök halált jelentik büntetésként.

Ezeknek és a Szentírás más helyeinek alapján a doktorok, teológusok, a lelki élet mesterei és a lelkipásztorok a bűnöket *halálosnak* vagy *bocsánatosnak* minősítik. Szent Ágoston és mások *halálos* vagy *halált hozó* bűnöket különböztetnek meg a *bocsánatos*, *könnyű* vagy *mindennapi* bűnökkel szemben.[93] E kifejezések tartalma később átment az Egyház hivatalos tanításába. Ágoston után Aquinói Szt. Tamás az, aki a lehető legvilágosabb szavakkal fogalmazta meg az Egyház tanítását, mely általánossá is lett.

A halálos és bocsánatos bűn meghatározásánál és leírásánál Szent Tamás és a teológia, mely rá hivatkozik, nem nélkülözheti a szentírási vonatkozásokat, és így a lelki halál fogalmát sem. Hogy az ember lelkileg éljen, közösségben kell maradnia a szeretet legmagasabb elvével, az Istennel, amennyiben Ő a végső célja létének és tevékenységének. A bűn pedig az őt létrehozó elvtől való eltávolodás. Ha „a lélek egy bűn által rendellenességet okoz, mely a végső céllal, az Istennel

való szakításhoz vezet, pedig Istenhez a szeretet által kapcsolódik, akkor ez halálos bűn; ha a rendezetlenség a szakításig nem jut, akkor bocsánatos a bűn”.^[94] Ezért a bocsánatos bűn nem veszíti el a megszentelő kegyelmet, Isten barátságát, a szeretetet és így az örök üdvösséget, a halálos bűnnek ellenben ilyen folyamat a következménye.

Ha a bűnt az *érte járó büntetés szempontjából* vizsgáljuk, Szent Tamás más hittudósokkal együtt azokat a bűnöket nevezi *halálos* bűnnek, melyekért örök büntetés jár, hacsak előzőleg bocsánatot nem nyertek; *bocsánatosak* azok, melyekért ideiglenes büntetés jár, azaz korlátozott büntetés, amelynek eleget tehetünk a földi életben vagy a tisztítóhelyen.

Ha a *bűn tárgyát* vesszük fontolóra, akkor összekapcsolódik a halál gondolata az Istennel, mint legfelső jóval való gyökeres szakítással, az Istenhez vezető útról való elkanyarodással vagy annak megszakításával (ezek mind a halálos bűn jellegzetességei). Ezek pedig kapcsolódnak a tartalom súlyával, ezért az Egyház tanításában és lekipásztori munkájában a *súlyos bűn* gyakorlatilag azonos a *halálos* bűnnel.

Itt érintjük az Egyház hagyományos tanításának lényegét, melyet az utolsó zsinat során oly sokat hangsúlyoztak. Ez ugyanis nemcsak a *halálos és bocsánatos* bűn létezéséről és természetéről a trienti zsinaton elhangzott tanítást erősítette meg,^[95] hanem arra is emlékeztetni akart, hogy *halálos az a bűn*, melyet súlyos dologban, teljes tudattal és meggondolt beleegyezéssel követünk el. Hozzá kell fűznünk – amint azt a zsinat is tette –, hogy egyes bűnök *belső természetüknél fogva* súlyosak és halálosak. Azaz vannak olyan cselekedetek, melyek önmagukban, objektíven, tárgyuk miatt a körülményektől függetlenül mindig súlyosak, megengedhetetlenek. Ha ilyeneket követünk el tudva és akarva, ezek mindig súlyosak.^[96]

Ez a tanítás – mely a tízparancsolaton, az ószövetségi tanításon nyugszik, és amit az apostolok is átvettek *igehirdetésükben*, az Egyház legősibb tanításához tartozik, melyet a mai napig ismétél –, megfelel minden idők emberi tapasztalatának. Az ember tapasztalatból jól tudja, hogy a hit és igazság útján, mely Isten megismeréséhez és szeretetéhez vezet ebben az életben és a tökéletes közösséghez az örök életben, meg lehet állni vagy kitérőt lehet tenni az Istenhez vezető út tényleges elhagyása nélkül is. Ebben az esetben *bocsánatos* bűnről van szó, mely nem kicsinyelhető le, mintha ez minden további nélkül csak lényegtelen, súlytalan bűn lenne. Az ember fájdalmasan tapasztalja és tudja, hogy ezen az úton szabad akarattal, tudatosan meg is fordulhat, Istentől távolodva az Ő akaratával ellenkező irányba haladhat, miközben a Vele való közösséget lerombolja, szeretetét visszautasítja, Tőle, az élet eredetétől elszakadva a *halált* választja.

Az Egyház egész hagyománya *azt a bűnt nevezi halálosnak*, melyben az ember tudatosan elveti Istent, az ő törvényét, a szeretet szövetségét, melyet Isten följánlott neki, miközben odafordul valamilyen teremtett és véges létezőhöz, valamilyen dologhoz, mely ellentétben áll az isteni akarattal. Ez megnyilvánulhat közvetlen és kifejezett formában, amilyen a *bálványimádás*, az *aposztázia*, az *ateizmus*, vagy ezekkel egyenlő értékű módon, amilyen az *Isten súlyos*

parancsainak megvetése. Az ember érzi, hogy amikor Istennek nem engedelmeskedik, megszakad kapcsolata életető elvével: *a halálos bűn* olyan cselekedet, mely Istent súlyosan sérti, és végül maga az ember ellen irányul a rombolás sötét és hatalmas erejével.

A színóduson egyes atyák a bűnök között három fajta – *bocsánatos, súlyos és halálos* – megkülönböztetést javasoltak. Ez a hármasság felosztás azt a látszatot keltené, mintha a súlyos bűnöknél fokozatok volnának. De bizonyosan érvényes az az állítás, mely lényeges különbséget tesz a szeretetet eltörő bűn és a természetfeletti életet ki nem oltó bűn között: az élet és halál között nincs harmadik lehetőség.

Óvakodnunk kell attól, hogy a halálos bűnt lefokozzuk *az optio fundamentális aktusává*, azaz egy Isten elleni alapvető elhatározásra, amely kifejezetten és formálisan megsérti Istent vagy a felebarátot. Halálos bűnről van szó, ha az ember tudatosan és szabadon, bármilyen indítékkal valamit elhatároz, ami súlyosan ellentmond az erkölcsi rendnek. Valójában egy ilyen elhatározásban benne van az isteni parancs megvetése, Istennek az emberek és minden teremtmény iránti szeretetének visszautasítása: az ember elfordul Istentől és elveszti szeretetét. Tehát már egy cselekedet is elegendő, hogy megváltoztassa az alapállást. Kétségtelenül sok összetett és homályos szituáció adódhat pszichológiai szempontból, melyeknek jelentősége van a bűnös felelősségének elbírálásában. Pszichológiai megfontolásokból nem szabad átlépnünk a teológiai keretekbe, miként azt az „alapvető szembefordulás” teszi, ha úgy értelmezzük, hogy tárgyilagosan tekintve megváltoztatja vagy kétségbe vonja a halálos bűnről alkotott hagyományos felfogást.

Ha elismerés illet minden meggondolt és becsületes próbálkozást, mely iparkodik megvilágítani a bűn lélektani és teológiai titkát, az Egyháznak kötelessége figyelmeztetnie minden kutatót, ki ezen a területen dolgozik, hogy hűségesnek kell maradnia Istennek a bűnt megvilágító szavához, másrészt fel kell hívni a figyelmüket az e tárggyal való foglalkozásból eredő veszélyekre, nehogy munkájuk révén a mai világban a bűn fogalma még jobban elhomályosodjék.

18. A BŰN IRÁNTI ÉRZÉK ELVESZTÉSE

A keresztény közösségekben az evangéliumok olvasása révén nemzedékek során nagyon érzékeny lelkiismeret alakult ki, mely éberrel figyel a bűnben rejlő *halálos erjedésekre*. Ez az érzékenység és figyelem szükséges, hogy felismerjük e halálos „csírákat” a bűn sokféle megjelenési formájában. Ez az, amit *bűn iránti érzéknek* nevezünk.

Ez a tudat az ember lelkiismeretében gyökerezik és annak mintegy értékmérője. Ez az *Istenre vonatkozó tudathoz* kötődik, mert azokból az ismert vonatkozásokból következik, melyek révén az ember Istenhez, Teremtőjéhez, Urához és Atyjához kapcsolódik. Amint az istenigény teljesen el nem tűnhet, sem a lelkiismeret ki nem oltható, ugyanúgy a bűntudatot sem tudjuk teljesen mellőzni.

És mégis előfordul a történelem folyamán, hogy az emberekben hosszabb vagy rövidebb időre nagyon elhomályosul az erkölcsi tudat. „Van-e helyes elképzelésünk a lelkiismeretről?” – ezzel a kérdéssel fordultam két esztendeje a hívekhez: „Nem fenyegeti-e a mai ember lelkiismeretét az elhomályosulás, a torzulás veszélye, érzéketlenség vagy bénaság?”^[97]

Nagyon sok jel mutat arra, hogy korunkban valóban van ilyen elhomályosító folyamat. Ez azért nyugtalanítóbb, mert a zsinat a lelkiismeretet „az ember legrejtettebb központjának és szentélyének”^[98] nevezte, mely szorosan fűződik az ember szabadságához... Ezért a lelkiismeret az alapja az ember benső méltóságának és Istennel való kapcsolatának^[99]. Ezért elkerülhetetlen, hogy ebben a helyzetben a *bűntudat* is elhomályosuljon, amely az erkölcsi tudattal, az igazság keresésével, a szabadság felelősségteljes használatával erősen összekapcsolódik. A lelkiismerettel együtt az *istentudat* is elhomályosul, és ennek a legfontosabb dolognak az elvesztésével, melyhez az ember belsőleg kötődik, elvesz a bűntudat is. Ezért tehettem elődöm, XII. Pius azt a szinte szállóigévé vált kijelentést: „E század bűne a bűntudat elvesztése.”^[100] Miért jelentkezik ez napjainkban? Ha megvizsgáljuk korunk emberi kultúrájának egyes elemeit, jobban megérthetjük a bűntudat fokozatos elhomályosulását, sőt kialvását. Mint már hangsúlyoztuk, mindez azért jelentkezik, mert válságban van a lelkiismeret és az istentudat.

A szekularizáció természeténél és meghatározásánál fogva eszmények és magatartások mozgalmá: teljesen a fogyasztás- és élvezetközpontú tevékenységre és termelésre alapozott, Istent kikapcsoló humanizmusért küzd, s eközben még csak fel sem merül a lélek elvesztésének veszélye. Így szükségszerűen eltemetődik a bűntudat, mely legjobb esetben arra redukálódik, ami az embert sérti. De pontosan itt merül fel a keserű tapasztalat, melyre első enciklikámban emlékeztettem, az ugyanis, hogy az ember tud Istent nélkül világot teremteni, de ez a világ végül az ember ellen fordul.^[101] Isten az ember eredete és végső célja, és az magában hordja az isteni csírákat.^[102] Ezért Isten titka az, ami az ember titkát föltárja és megvilágítja. Felesleges tehát azt remélni, hogy létezhet az ember és az emberi értékek iránti bűntudat, ha hiányzik az Isten megbántásának tudata, azaz a valódi bűntudat.

Ez a bűntudat napjaink emberi közösségében elenyészik. Ennek egyik oka, hogy elfogadjuk az emberrel foglalkozó tudományok téves megállapításait. Például a pszichológia nem beszél már bűnről, az ember szabadságának nem szab határt. Ez oda vezet, hogy nem ismerjük el senki vétkeit.

A szociológiai kritériumok nem megfelelő kiterjesztése által végül oda jutunk – mint már megállapítottam –, hogy minden bűn a közösségre hárul, miközben az egyén vétlen marad. A kulturális antropológia – azáltal, hogy egyre tágítja azoknak a tagadhatatlan befolyásoknak és követelményeknek a körét, melyeket a történelem és a környező világ támaszt – szintén leszűkíti az ember felelősségét, olyannyira, hogy már nem is tartja képesnek igazi emberi cselekedetekre, tehát már nem is vétkezhet.

A büntudat könnyen eltűnhet egy bizonyos történelmi relativizmusból eredő etika miatt. Ez az etika az erkölcsi normát relatívnak vallja, nem ismeri el annak abszolút jellegét, és tagadja, hogy – függetlenül a cselekvőt befolyásoló körülményektől – vannak belsőleg meg nem engedett cselekedetek. Ilyen módon az erkölcsi értékek széthullóban és letűnőben vannak. Így „a probléma nem az, hogy a keresztény etikát nem ismerik”, hanem hogy „nem ismerik az erkölcsi értéket, alapokat, kritériumokat és a tartást”.^[103] Az etika ilyen felforgatása azt eredményezi, hogy a bűn jelentősége úgy csökken, hogy elismerik a bűn létezését, de nem tudhatjuk, hogy ki követte el.

Végül eltűnik a büntudat, ha – miként az ifjúság intézményes tömegtájékoztatásában, sőt az otthoni nevelésben – hamis módon egy beteges büntudattal teszik egyenlővé, vagy csupán törvényes normák vagy előírások áthágásának tartják.

A büntudat elvesztése tehát az *Isten tagadásának* gyümölcse vagy egyik formája, nem csupán ateista alapon, hanem szekularizáció formájában is. Ha a bűn az Istenhez való gyermeki viszony megtagadása, mellyel az ember a saját egzisztenciáját kivonja az Istennek tartozó engedelmesség alól, akkor nemcsak az vétkezik, aki Istent megtagadja. Vétkezni annyit jelent, mint úgy élni, mintha Isten nem volna; vétkezni annyit, mint őt kizárni a mindennapi életünkből. Egy megcsonkított vagy kiegyensúlyozatlan közösségi modell, amelyet a tömegkommunikációs eszközök propagálnak, sokban szerepet játszik a büntudat elvesztésének elősegítésében. Ilyen szituációban a büntudat halványulása és gyengülése bekövetkezik, mert visszautasítunk mindent, ami természetünket túlhaladja, mert személyi autonómiára törekszünk; mert elfogadjuk azokat az etikai példákat, melyeket a közvélemény napjainkban ad, jóllehet egyénileg lelkiismeretben elítéljük; mert a súlyos szociális, gazdasági helyzet sok embert úgy elnyom, hogy figyelmük csupán azokra a bűnökre terelődik, melyeket a szociális körön belül tapasztalnak; vagy – és talán leginkább – mert Isten atyaságának fogalma és az emberi életen való uralma elhomályosult.

Sőt magában az egyházi gondolkodásban és életben is egyes irányzatok kikerülhetetlenül kedveznek a büntudat hanyatlásának. Például egyesek hajlanak arra, hogy a múlt eltűzött beállításeit újabb ellenkező túlzásokkal billentsék helyre: mert a bűn mindenhol tapasztalható volt, odáig jutottunk, hogy már sehol sem látjuk. Az örök büntetéstől való félelem túlhajtásától eljutunk Isten szeretetének olyan hangsúlyozásához, mely kizárja mindenféle bűnnek a büntetését; a szigor helyett, amellyel a téves lelkiismeretet korrigáltuk, olyan tiszteletet adunk a lelkiismeretnek, amely az igazság kimondhatóságát is kétségessé teszi. Miért ne adjuk hozzá azt a *zűrzavart*, mely sok hívő lelkiismeretében támad a teológia különböző véleményei és tanai által: a prédikáció, a hitoktatás és a lelkipozíció miatt, amely *a keresztény erkölcs nyomós és kényes problémáit* lenne hivatva megoldani. Mindez oda vezet, hogy a valódi büntudat csökken, sőt majdnem kialszik. A bűnbánat szentségénél elkövetett hibákról sem szabad hallgatnunk. Például a bűnnek és a megtérésnek egyházi fogalmát ködösítjük azáltal, hogy azt tisztán egyéni ügynek tekintjük, vagy fordítva: a jó és rossz személyi felelősségét mellőzzük és csupán közösségi hatásait hangsúlyozzuk. Ilyen jellegű az a veszély is, hogy nem hárítjuk el a megszokott ritualizmus veszélyét, amely elveszi a bűnbánat szentségének jelentőségét és formáló erejét.

Ahhoz, hogy a mai kor emberének nyomasztó lelki válságát megoldjuk, elsősorban a *valódi bűntudat* felélesztését kell vállalnunk. A bűntudatot csak úgy tudjuk helyreállítani, ha az embert *visszavezetjük az értelem és a hit meg nem változtatható törvényeihez*, amint azt a katolikus Egyház erkölcsstana mindig hirdette.

Reményünk van rá, hogy – mindenekelőtt a keresztény közösségben – ismét fel fog törni az egészséges bűntudat. Ezt szolgálja a jó hitoktatás, ezt világítja meg a biblikus teológia; ezt segíti elő, ha az Egyházra mint tanítóhivatalra figyelnek, mely szüntelenül megvilágosítja a lelkiismeretet, ha bizalommal hallgatnak szavára és főként ha a bűnbánat szentségét gondosabban kezelik.

MÁSODIK FEJEZET: A HIT TITKA

19. A HIT

Hogy a bűnt megismerhessük, a természetét kell vizsgálnunk, ahogyan megmutatkozott a kinyilatkoztatott üdvrendben: a bűn *a gonoszság titka*. De ebben a rendben nem a bűn a főszereplő, és még kevésbé a győztes. Van ellenfele egy másik létrendben, amelyet mi Szent Pál szép és megragadó szavaival *a hit titkának vagy szentségének* nevezünk. Az ember bűne győzedelmeskedne és végül lerombolva mindent, Isten üdvözítő terve hatástalan lenne, sőt meghiúsulna, ha a *hit titka* nem tartaná meg helyét a történelem mozgató erői között, hogy az ember bűnét legyőzze.

Ezt a kifejezést Szent Pál egyik *lelkipásztori levelében*, a Timóteushoz írt első levelében használja. Váratlanul hangzik el, mintegy isteni ösztökélésre, indításra. Az apostol előzőleg szeretett tanítványának hosszasan ír apostoli munkájáról, hogy őt a közösség rendjébe bevezesse; beszél a közösségi vezetők feladatáról, főként a diakónusokról. Végül Timóteus magatartásáról szól: hogyan „kell viselkednie Isten házában, mely az élő Isten Egyháza, az igazság oszlopa és biztos alapja”. A végén – mintegy rögtönözve, de felsőbb irányításra jól átgondolva – felkiált, s ezzel mindannak, amit írt, új értelmet ad: „*kétségtelenül nagy dolog az istenfélő élet titka!*”, [104] a latinban: *mysterium pietatis*.

Semmit el nem véve a szöveg szó szerinti értelméből, az apostolnak ezt a nagyszerű teológiai meglátását kitágíthatjuk az ő mindent átfogó feladatában, hogy megláthassuk, milyen helyet foglal el az üdvrendben az általa hirdetett igazság. „Kétségtelenül – ismételjük az apostollal – nagy a mi hitünk titka.” De mit jelent Szent Pál felfogásában a „pietas”?

20. A SACRAMENTUM PIETATIS MAGA KRISZTUS

Mély értelme van annak, hogy Szent Pál a „*mysterium pietatis*” leírásánál, anélkül hogy nyelvtani összefüggésbe hozná az előbbi szöveggel,[105] egy Krisztus-himnusz három versét idézi szóról szóra. A szakértők szerint ez a himnusz a görög keresztény közösségekben használatos volt.

A himnusznak gazdag teológiai tartalma van, telve nemes szépséggel. Ennek szavaival alkották meg az első évszázad hívei Krisztus titkába vetett hitüket, hogy:

- ő valóban megjelent emberi testben, és igazolást nyert a lélekben, feláldozta magát a bűnösökért,
- megjelent az angyaloknak; nagyobb, mint ők; és a pogányoknak úgy hirdették, mint az üdvösség hordozóját,
- őbenne, mint az Atya küldöttében, hitt a világ; és ugyanaz az Atya őt Úrként a mennybe felvette.[106]

Ezért a hit misztériuma maga Krisztus misztériuma.

Rövid összefoglalása a megtestesülés és a megváltás titkának; Jézusnak, Isten fiának és Mária fiának húsvéttörténete. Szervedésének és halálának, feltámadásának és megdicsőülésének titka. Szent Pál a himnusz szavainak ismétlésével ki akarta fejezni, hogy *ez a titok a rejtett éltető elv*, mely az Egyházat Isten hajlékává, az igazság oszlopává és alapjává teszi. Szent Pál elgondolását követve állíthatjuk, hogy *Isten irántunk való végtelen irgalmának titka* képes a mi gonoszságunk legrejtettebb gyökeréig hatolni, hogy a lelket megtérésre serkentse, a megváltáshoz és a kiengesztelődéshez vezesse.

Szent János is a maga sajátos, Pálétól eltérő nyelvén kétségtelenül erre a misztériumra vonatkozólag így ír: „Tudjuk, hogy aki az Istentől való, nem vétkezik, mert az Istentől Született ereje megóvja a bűntől, és a gonosz nem keríti hatalmába.”[107] Jánosnak ebben a megállapításában benne van a remény, mely az isteni ígéretekre támaszkodik: a keresztény ember megkapta az erőt és a biztosítékot, hogy ne vétkezzék. Itt nem egyéni erényekkel szerzett büntelenségről van szó, távolról sem olyasmiről, ami az emberrel vele születik, ahogyan a gnosztikusok vélték. Ez Isten művének eredménye. Hogy a keresztény ember ne vétkezzék, ezért rendelkezik Isten ismeretével, említi Szent János ugyanott. De kevéssel előtte ezt írja: „Akik Istentől születtek, nem követnek el bűnt, mert az ő magja bennük marad.”[108] Ha ezen az „Isten magján” Jézust értjük, Isten fiát, amint azt egyes kommentárok javasolják, mondhatjuk: a keresztény, hogy ne vétkezzék – vagy a bűntől szabaduljon –, magában hordja Krisztus benső jelenlétét és Krisztus misztériumát, amely a „hit misztériuma”.

21. A KERESZTÉNY EMBER TÖREKVÉSE

A *hit titkának* van egy másik oldala is: Isten ember iránti irgalmának megfelelő választ kell kapnia *az ember Isten iránti tiszteletében*. E másik szempontból nézve a *pietas* meghatározza a keresztény ember magatartását, mely a gyermeki ragaszkodás válasza Isten atyai irgalmára.

Ebben az értelemben is elmondhatjuk Szent Pállal, hogy „nagy a mi hitünk titka”. Ebben az értelemben a vallásosság mint a megtérés és kiengesztelődés ereje áll szemben a gonoszsággal és a bűnnel. Ebben az esetben is Krisztus lényeges aspektusai a *jámborság* tárgyai, amennyiben a keresztény ezt a titkot elfogadja, átélmélkedik és belőle szükséges erőt merít, hogy az evangélium szerint éljen. Azt is mondhatjuk: „aki Istentől született, nem vétkezhet”, de ennek a kifejezésnek parancs jellege is van. A keresztény ember – megerősítve Krisztus misztériumával és mintegy belső lelki forrás segítségével – figyelmeztetést kap, hogy ne vétkezzék, sőt parancsot is, hogy méltóan éljen „Isten házában, mely az élő Isten temploma”,^[109] hiszen ő „Isten gyermeke”.

22. ÚTON A KIENGESZTELŐDÖTT ÉLET FELÉ

Így a Szentírás szava, *a hit titkát* kinyilatkoztatva fogékonnyá teszi az ember értelmét a megtérésre és a kiengesztelődésre. Ezeket nem szabad elvont értelemben néznünk, hanem mint konkrét értékeket be kell építenünk mindennapi életünkbe.

Korunk emberét a bűntudat elvesztése ténylegesen fenyegeti, másrészt a bűntelenség kevésbé keresztény illúziója keríti hatalmába. Ezért ismételten kell hallania Szent János figyelmeztetését, mely szinte minden egyes embernek szól: „ha azt mondjuk, hogy nincsen vétünk, magunkat csapjuk be, és nincs bennünk igazság”,^[110] sőt: „az egész világ a gonosz hatalma alatt van”.^[111] Az isteni igazság szava mindenkit figyelmeztet, hogy gondosan vizsgálja meg lelkiismeretét, ismerje el, hogy bűnben fogantatott, amint azt a *Miserere* zsoltárban imádkozzuk.^[112]

A mai embereket, kiket a félelem és a kilátástalanság gyötör, megerősíti az isteni ígéret, mely reményt nyújt nekik a teljes kiengesztelődésre.

A hit kegyelme Isten részéről az az irgalom, amelyben az Úr és Atya – ismételten mondjuk – végtelenül gazdag.^[113] Miként a *Dives in misericordia* enciklikában mondtam, ez *olyan szeretet, mely erősebb a bűnnél,*^[114] *erősebb a halálnál*. Ha észrevesszük, hogy Isten irántunk való szeretete nem torpan meg bűneinktől, és nem visszakozik sértéseink miatt, sőt törődésben és nagylelkűségben még csak növekszik; ha tudomásul vesszük, hogy ez a szeretet annyira növekedett, hogy a megtestesült Ige, ki hajlandó volt minket vére által megváltani, ezért szenvedett és halt meg, akkor hálával telve kiálthatjuk: „igen, az Úr irgalomban gazdag”, sőt mondhatjuk: az Úr maga az irgalmasság.

A hit titka az a nyitott út, amely az isteni irgalomtól a kiengesztelődött élethez vezet.

23. A BŰNBÁNAT ÉS A KIENGESZTELŐDÉS SZOLGÁLATA

Az Egyház lényeges feladata, hogy folytassa isteni alapítójának munkáját. Ez abban áll, hogy az emberek szívében felkelti a megtérést és a bánatot, felajánlja a kiengesztelődés ajándékát. Ez a küldetés nem merülhet ki egyes elméleti kijelentésekben, sem egy eszményi–erkölcsi ideál hirdetésében, melyekhez semmiféle hatékony erő nem kapcsolódik. Sokkal inkább arra irányul, hogy a bánat és a kiengesztelődés konkrét gyakorlatban, meghatározott hivatali tevékenységben fejeződjék ki.

A fentebb kifejtett hitigazságokon alapuló és általuk megvilágított hivatali szolgálatot, mely határozott célokra irányul és megfelelő eszközökkel rendelkezik, *a bűnbánat és kiengesztelődés pasztorációjának nevezhetjük*. Az Egyháznak abból a meggyőződéséből indul ki, hogy az emberre irányul a lelkipásztorkodás minden formája, de főként a bűnbánat és kiengesztelődés szolgálata, mely a bűnös embernek szól. A bűnös kiemelkedő példáját Dávid királyban szemlélhetjük. Amikor Náthán próféta szemére hányta vétkét, kész volt aljas cselekedetétől elfordulni és beismerni: „Vétkeztem az Úr ellen”.^[115] Felkiáltott: „Gonoszságomat beismerem, és bűnöm előttem lebeg szüntelen!”,^[116] de könyörög is: „Hints meg izsóppal és megtisztulok, moss meg s hónál fehérebb leszek!”,^[117] és ő megkapta az isteni irgalom válaszát: „Az Úr megbocsátja bűnödöt, s nem halsz meg”.^[118]

Az Egyház előtt áll egy ember – teljes belső világával –, akit a bűn legmélyebb részében megsebzett, de akit a szembesítéskor azonnal eltöltött a bűntől való szabadulás mérhetetlen vágya. Ha pedig keresztény, akkor tudja már azt is, hogy az Úr, *az irgalmas szívű* Krisztus már működik benne és a világban a megváltás erejével.

A kiengesztelődést szolgáló Egyháznak mindig meg kell látnia azt a belső összefüggést, hogy az egyes ember bűnének megbocsátása és elengedése szorosan összefügg az egész emberiség teljes kiengesztelődésével, mely a megváltásban teljesedett be.

Ez az összefüggés mutatja, hogy csupán a bűnből való megtérés vezet bensőséges és tartós kiengesztelődéshez, bármilyen szakításról van szó, mert a bűn minden szakítás alapvető oka – történjék ez a szakítás ember és Teremtője között, legyen ez az ember szívében és egész létében, álljon fenn egyes emberek és csoportok között, ember és az Isten által teremtett világ között.

Felesleges ismételnem, amit a kiengesztelődés szolgálatának^[119] jelentőségéről és az ennek megfelelő lelkipásztorkodásról mondtam. Ennek a szolgálatnak mindig jelen kell lennie az Egyház tudatában és életében. Az Egyház lényeges és nélkülözhetetlen feladatát tagadná meg, ha nem hirdetné világosan és határozottan, alkalmas és alkalmatlan időben a kiengesztelődés

üzenetét, [120] és nem ajánlaná fel azt az egész világnak mint a kiengesztelődés ajándékát. Jó arra gondolni, hogy a kiengesztelődés szolgálatának ez a jelentősége az Egyház határain túl az egész világra kiterjed.

A bűnbánat és kiengesztelődés pasztorációjáról szólni annyit jelent, mint az Egyház feladatainak teljességére rámutatni minden téren. Pontosabban: ez a lelkipásztori feladat minden tevékenységre kiterjed, mellyel az Egyház tagjainak a közösségét és az egyéneket – papokat és híveket minden szinten és minden területen, minden rendelkezésre álló eszközzel – szóval és tettel, oktatással és imádsággal vezeti. Tehát vezeti az embereket egyenként és közösségben az igazi bűnbánatra, és elkíséri őket a teljes kiengesztelődés útján.

Amikor a szinódus atyái mint a püspöki testület képviselői és a rájuk bízott hívek vezetői erről a lelkipásztori kötelességről tárgyaltak, a leggyakorlatibb és legkonkrétabb elemeket vették számba. Örömmel csatlakozom hozzájuk; osztozom gondjaikban és reményeikben, bátorítom őket terveikben és kezdeményezéseikben. Találják meg ebben az Apostoli Buzdításban elgondolásaikat, amelyeket a szinóduson előterjesztettek. Hasznos tanításukat a továbbiakban az egész Egyház számára hozzáférhetővé akarom tenni.

Ezért *a bűnbánat és kiengesztelődés pasztorációjának* lényegét szeretném kifejezni, amennyiben különösen foglalkoznék a szinódussal együtt

1. azokkal az utakkal és eszközökkel, amelyekkel az Egyház előmozdítja a bűnbánatot és kiengesztelődést,
2. a bűnbánat és kiengesztelődés sajátos szentségével.

ELSŐ FEJEZET

A BŰNBÁNAT ÉS KIENGESZTELŐDÉS ESZKÖZEI ÉS ÚTJAI

24. A TANÍTÁS ÉS A SZENTSÉGEK

A bűnbánat és kiengesztelődés előmozdítására az Egyháznak két eszköz áll rendelkezésére, melyet maga az alapítója bízott reá: a tanítás és a szentségek. Ezeket az Egyház mindig úgy alkalmazta, hogy összhangban legyenek üdvtörténeti küldetésével és minden idők emberének lelki igényével. Ezeket régi és új formákban használhatjuk. Elődömhöz, VI. Pál pápához csatlakozva kiemelem a *dialógus módszerét*.

25. A DIALÓGUS

A dialógus az Egyházban bizonyos értelemben eszköz és mindenekelőtt módszer, amellyel a mai világban tevékenykedik.

A II. vatikáni zsinat hirdeti: „Az Egyháznak az a küldetése, hogy az egész földkerekségre

eljuttassa az evangélium fényét..., és hogy egyazon Lélekben egyesítsen minden embert..., ami lehetővé teszi és erősíti az őszinte párbeszédet” – s hozzáteszi, hogy késznek kell lennie „az egyre termékenyebb párbeszédre azok között, akik Isten egyetlen népét alkotják”,^[121] és „az emberi közösségekkel is párbeszédet kezdhet”.^[122]

Elődöm, VI. Pál nagy súlyt helyezett a dialógusra első enciklikájában, az *Ecclesiam suam*ban, amelyben meghatározza és jellegzetesen az „*üdvösség dialógusának*” nevezi^[123]

Az Egyház valójában a dialógus módszerével fordul az emberekhez – azokhoz is, akik a keresztség és hitük megvallása révén tagjai a keresztény közösségnek, és azokhoz is, akik távol vannak –, így akarja őket elvezetni a megtéréshez és a bűnbánathoz, elvezetni személyes tudatuk és életük mélységes megújításához, a megváltás titkának tényéhez, mely Krisztusban valósult meg, és amelynek szolgálata az Egyház feladata. Így a valódi dialógus minden egyes ember megújulására irányul: bensőséges megtérésre, a bűnbánatra; mindig mélységesen ügyel kinek-kinek a személyes lelkiismeretére. Nagy türelemmel halad lépésről lépésre, mert ez a mai ember helyzetében elengedhetetlen. A kiengesztelődést szorgalmazó lelkipásztori dialógus ma is alapvető feladata az Egyháznak minden szinten és területen.

Mindenekelőtt az *ökumenikus dialógust* szorgalmazza, a párbeszédet az egyházak és egyházi közösségek között, azok között, kik hisznek Krisztusban, Isten fiában, egyetlen Megváltónkban. Szorgalmazza a párbeszédet azokkal a csoportokkal, amelyek keresik Istent, és óhajtják az Ő barátságát.

A más egyházakkal és egyházi közösségekkel, továbbá más vallásokkal folytatott dialógus alapkövetelménye, hogy hitelességét és hatékonyságát megőrizze. A katolikus Egyházon belül pedig folyamatos legyen a dialógus. Az Egyház tudja, hogy „*a szeretet általános közösségének szentsége*”,^[124] de tudatában van azoknak a benne élő feszültségeknek is, amelyre ügyelnie kell, nehogy szakadás oka legyen.

A komoly és határozott felhívás, melyet elődöm az 1975-ös szentévre való tekintettel intézett valamennyiünkhöz,^[125] ma is, a jelen pillanatban is érvényes. Hogy a konfliktusokon úrrá legyünk vagy elhárítsuk őket, nehogy a normális feszültségek az Egyház egységének ártsanak, valamennyiünknek az Isten szavához kell igazodnunk. Ez azt jelenti, hogy egyéni véleményünket feladjuk, az igazságot ott keressük, ahol megtalálható, azaz az Isten ígében, és abban a hiteles magyarázatban, melyet róla az egyházi tanítóhivatal ad. Ebben a tekintetben a kölcsönös megértés, egymás tisztelete, minden elhamarkodott ítélet kerülése, a türelem és az a képesség egyesít minket, hogy alávetjük magunkat a hitnek; kerülni kell a véleményeket, a divatos jelenségeket és a tetszetős ideológiákat, amelyek elválasztanak – ezek mind tulajdonságai az egyház belső dialógusának, melyet kitartóan, készségesen és figyelmesen kell folytatnunk. Nyilvánvaló, hogy ez nem is lehetne tényezője a kiengesztelődésnek, hacsak nem figyel a tanítóhivatalra és azt nem fogadja el.

Önmaga belső egységén hatékonyan fáradozva, a katolikus Egyház, mint ezt már jó ideje teszi, más keresztény egyházakhoz, amelyekkel nincs teljes egységben, szólhat a kiengesztelődés hívó hangján, de ugyanúgy más vallásokhoz is, sőt azokhoz is, akik Istent figyelmes szívvel keresik.

A zsinat és elődeim tanításának fényében, kiknek drága örökségét átvettem megőrzésre, és melynek megvalósításán fáradozom, állíthatom, hogy a katolikus Egyház minden területen becsületesen fáradozik az ökumenikus párbeszéden, nem könnyelmű optimizmussal, de nem is kilátástalanul, sőt kétkedés és késedelem nélkül. Az alapelv, mely ezt a dialógust irányítja, egyrészt az a meggyőződés, hogy csak egy lelki ökumenizmus van – mégpedig a közös imádság és a közös Úr iránti engedelmisség. Ezt kívánja meg az ökumenikus követelményekhez való komoly és figyelmes alkalmazkodás.^[126] Másrészt az a meggyőződés vezeti az Egyházat, hogy egy bizonyos könnyed megbékélés a tanítás dolgában, főként a dogmák területén, csak egy nem tartós, felületes találkozáshoz vezethet, de nem ahhoz a mély és tartós közösséghez, melyre valamennyien vágyódunk. Ehhez a közösséghez csak az isteni gondviseléstől meghatározott órában jutunk el; de hogy ez sikerüljön, a katolikus Egyháznak magának – s ezt jól tudja – nyitottnak és ráhangoltnak kell lennie a valóban keresztény kérdésekre. Ezekről tudjuk, hogy a közös örökségből erednek, melyeket elszakadt testvéreink megőriztek.^[127] A párbeszéd során világosságra van szükség. De fontos a hűség és az egyetértés is a hitben, melyet az Egyház mint tanítóhivatal a keresztény hagyomány segítségével átadott. Ezek el nem hagyható feltételei a becsületes és építő dialógusnak. A felmerülő bizalmatlanság és elkerülhetetlen lassú haladás ellenére, melyekből a meggondolatlanság soha nem küszöbölhető ki, a katolikus Egyház nem hagyja abba a többi keresztény testvérekkel az egységhez vezető út keresését és a többi vallásokkal az őszinte dialógus folytatását. Bár le tudná győzni ez a más egyházakkal és vallásokkal folytatott dialógus az ellenségeskedést, a bizalmatlanságot, a kölcsönös elítélést, az ellenséges támadást. Ez lenne az előfeltétele annak a közeledésnek, amely legalább az egy Istenbe vetett hitet és az örök élet reményét vallja a halhatatlan lélek számára. Adja Isten, hogy ez az ökumenikus dialógus megértésre vezessen mindenben, ami az egyházakban közös: a hitre Jézus Krisztusban, Isten emberré lett Fiában, Megváltónkban és Urunkban, az ige meghallgatására, a kinyilatkoztatás tanulmányozására és a keresztség szentségére.

Amilyen mértékben képes az Egyház saját belső egyetértésének – egység a különbözőségben – megvalósítására, alázatos szolgálóként a többi egyház és keresztény közösség, más vallások számára a kiengesztelődés tanúságtételére, úgy lesz nyomatékos kifejezője Szent Ágoston „*kiengesztelt világának*”.^[128] Így válik a kiengesztelődés jelévé a világban és a világért. Irdatlan nehézségeket támasztanak a megosztott erők, a háborús következmények. És ma súlyosan fenyegetik nemcsak az egyensúlyt és a népek közötti egyetértést, hanem az emberiség túlélését is. Az Egyház kötelességének tartja, hogy sajátos együttműködéssel segítse a konfliktusok megoldását és az egyetértés megteremtését.

Nagyon összetett és kényes kérdése ez a kiengesztelődésnek, melyért az Egyház, főként a *Szentszék és hivatalai* fáradoznak. Elmondhatjuk: a Szentszék minden erejét arra fordítja, hogy

tekintélyét latba vesse az egyes nemzetek kormányánál és a különböző nemzetközi intézmények felelős vezetőinél, hogy velük együttműködve a sok konfliktus közepette a kibékülést elősegítse. Ezt nem másodlagos célból vagy titkos érdekeltség miatt teszi, mert ilyeneket nem ismer, hanem emberbaráti gondolkodásból,^[129] amennyiben egyedülálló intézményes szervezetét és erkölcsi tekintélyét az egyetértés és a béke szolgálatába állítja. T teszi ezt azzal a meggyőződéssel, hogy „miként a háborúban két fél áll egymással szemben”, úgy a béke kérdésében is mindig szükségszerűen két csoport van, akik – esetleg más utakon – ugyanazon fáradoznak; és az ezek közötti dialógus így nyeri el igazi értékét.^[130]

A kiengesztelődés dialógusába kapcsolódik az Egyház a püspökök révén, akik saját tekintélyükkel és hivataluknál fogva részben az egyházmegyéjükben viselt hatalommal és felelősséggel, részben a püspöki konferenciák tagjaként, papjaik és az egész hívő közösség támogatásával tevékenykednek. Akkor töltik be feladatukat, ha sürgetik a nélkülözhetetlen dialógust az emberi és keresztény kiengesztelődés és béke ügyében. Pásztoraikkal egységben a laikusoknak is közvetlenül be kell kapcsolódnia a dialógusba, vagy legalább sürgetniük kell azt a béke érdekében, kinek-kinek „a saját területén kell evangéliumi munkát végeznie, legyen az a politika, a szociális valóság, a közgazdaság... a nemzetközi élet”.^[131] Az ő tevékenységükkel is szolgálja az Egyház a kiengesztelődést.

A nemzetek közötti békének és a tartós szociális megújulásnak biztos alapja és előfeltétele az emberi szívek megújulása a megtérésben és bűnbánatban.

Hangsúlyoznunk kell, hogy a dialógus az Egyház részéről – történjék az bármilyen formában – sohasem válhat közömbössé az igazság dolgában, inkább ki kell domborítani azt, de mások véleményére és lelkiismeretére ügyelve. A kiengesztelődés dialógusa sohasem helyettesítheti vagy gyengítheti az evangéliumi igazság hirdetését, melynek célja a megtérés, a Krisztussal és az Egyházzal való közösség. Feladata: a továbbfejlődés szolgálata azokkal az eszközökkel, melyeket Jézus adott Egyházának a kiengesztelődéshez: a katekézissel és a bűnbánattal.

26. A KATEKÉZIS

Azon a tág területen, melyen az Egyháznak a dialógus révén teljesítenie kell küldetését, a *bűnbánat* és a *kiengesztelés* lelkipásztori tevékenysége az Egyház tagjai felé fordul, elsősorban a két egymástól különböző de egymást kiegészítő valóságról szóló hitoktatással, melynek a szinódus atyái is nagy jelentőséget tulajdonítottak, és javaslataikban is kiemelték: a bűnbánatot és a kiengesztelődést. Elsőként tehát a katekézist kell alkalmazni.

Ennek a nagyon időszerű ajánlásnak a mélyén egy igen alapvető feltétel rejlik: a *lelkipásztori* szempont nem állhat szemben a *tanítással*, sem a pasztoráció nem tekinthet el a tanítás tartalmától, amelyből életet kap és erőt merít. Ha az Egyház „az igazság oszlopa és alapja”,^[132] s anyaként és tanítóként küldetett ebbe a világba, hogyan mellőzhetné az igazság tanítását, mely az

élethez vezető utat mutatja?

Az Egyház pásztoraitól elsősorban a *kiengesztelődésről* szóló katekézist várnak. E katekézis csak azon a szentírási, különösen újszövetségi tanításon alapulhat, hogy a megváltó és kiengesztelő Jézus Krisztusban meg kell újítani a szövetséget Istennel; s hogy ennek fényében és e közösség és barátság kiszélesítéseként, ki kell békülni a felebaráttal még még akkor is, ha ezért az áldozatot meg kell szakítanunk.[133] Jézus gyakran hangoztatja a testvéri kiengesztelődést, például amikor felhív, hogy annak, ki megütötte egyik arcunkat, tartsuk oda a másikat is, és aki elvette ruhánkat, adjuk oda köntösünket is.[134] A megbocsátás parancsát még élesebben fejezi ki azzal, hogy mindenki olyan mértékben részesül bocsánatban, amilyen mértékkel ő bocsát meg másoknak;[135] olyan bocsánatról van itt szó, mely az ellenségre is vonatkozik;[136] olyan bocsánatról, mely hetvenszer hétszer,[137] azaz minden korlátozás nélkül kötelez. Ilyen feltételek mellett csak az evangéliumi lelkiület érvényesülhet, csak úgy jöhet létre kiengesztelődés az egyes személyek, családok, közösségek, népek és nemzetek között. A Szentírásnak a megbocsátásra vonatkozó kijelentéseiből természetesen eljutunk egy *teológiailag meghatározott katekézishoz*, mely felhasználhatja a pszichológia, a szociológia és a humán tudományok elemeit is, ha ezek alkalmasak arra, hogy megvilágítsanak egyes helyzeteket, problémákat, és így a hallgatókat vagy olvasókat konkrét döntésekre ösztönözzék.

Az Egyház papjaitól elvárjuk továbbá a *bűnbánat katekézisének*. Kell, hogy ennek is a Szentírás legyen a forrása. Ez az üzenet a bűnbánatban mindenekelőtt a *megtérés értékét* hangsúlyozza. Ezzel a szóval próbáljuk fordítani a görög *metanoia* [138] fogalmát, melynek jelentése a lelkiület *megváltoztatása*, hogy *Isten felé fordulhasson*. Különben ez a két alapeleme a tékozló fiú történetének: a magába szállás [139] és az elhatározás, hogy visszatér atyjához. A megtérés eme elsődleges lelkiülete nélkül nincs kiengesztelődés. A katekézisben ezt konkrét fogalmakkal és megfelelő szavakkal kell szemléltetnünk, melyek a különböző korosztályok, a különböző kulturális, etikai és szociális igényeknek megfelelnek.

Ez az első értéke a bűnbánatnak, amely egy másodikban folytatódik: a „*megtérés*” annyit is jelent mint „bűnbánat”. A *metanoiának* ezt a két jelentését látjuk abban az útmutatásban, melyet Jézus adott: „Ha testvéred... megbánja, bocsáss meg neki. Ha hétszer vétkezik is naponta ellened, és hétszer fordul hozzád azzal, hogy 'bánom', bocsáss meg neki.”[140] A jó hitoktató megmutatja, hogy a bánat – ugyanúgy, mint a megtérés – távolról sem csak felületes érzés, hanem a lélek valóságos megváltozását jelenti.

A bűnbánat harmadik értéke abban a változásban jelentkezik, mely az előző magatartást – a megtérést és bánatot – külső jelekben is nyilvánítja: *bűnbánatot tart* a lélek. Ez jól felismerhető a *metanoiában*, ahogyan azt Jézus előfutára a szinoptikusok szövegében használja.[141] A *bűnbánattartással* az egyensúly és harmónia, melyet a bűn romba döntött, visszaáll, ha ez az embernek áldozatába is kerül.

Olyan korban, mint amilyenben mi élünk, nagyon nehéz átfogó és jól alkalmazott katekézist adnunk a bűnbánatról, mert az uralkodó magatartás és gondolkodásmód nyíltan ellentétben áll a fentebb hangoztatott három értékkel. A ma emberének sokkal nehezebb – mint előzőleg bármikor – elismernie saját egyéni hibáit és olyan elhatározásra jutnia, hogy azokat felülvizsgálja és új útra térjen. Nehezebb esik kimondania: „sajnálom” avagy „fájlalom”. Ösztönösen és ellenállhatatlanul visszautasít mindent, aminek áldozati jellege van a bánat területén, mely az elkövetett bűn jóvátételére irányul. Itt szeretném hangsúlyozni, hogy az *Egyház elégtételi fegyelme* nem csekély kárára van a keresztények belső életének és az egyházi közösségnek. Bár az utóbbi időben könnyítettek rajta, sokat veszített kisugárzó erejéből. Gyakran csodálkoznak a nem keresztények, hogy Krisztus tanítványai mily csekély jelét adják a valódi bűnbánatnak. Magától értetődően, a keresztény bűnbánat csak akkor valódi, ha szeretetből és nem csupán félelemből fakad; ha komolyan törekszik arra, hogy a „régiből” megfeszítse, hogy Krisztus erejéből megszülethessen az „új ember”; ha Krisztust mint példaképet követi, ki, noha ártatlan volt, a szegénység és türelem útját választotta, a lemondását és – mondhatjuk – a bűnbánatát.

Az Egyház pásztoraitól továbbá elvárjuk – amint a szinódus is emlékeztet rá – a *lelkiismeretről és annak formálásáról szóló oktatást*. Ez is nagyon időszerű téma, ha fontolóra vesszük, hogy ez a benső szentély, a személyiség legbensőbb pontja, a lelkiismeret, mennyire ki van téve a mai kultúra támadásainak; mennyire meg van terhelve, próbára van téve, össze van zavarva és el van homályosítva. A lelkiismeretre vonatkozó okos hitoktatásra értékes útmutatást találhatunk az egyházatyáknál, a II. vatikáni zsinat teológiájában, különösen két dokumentumban: „Az egyház és a mai világ”^[142] és a „Vallásszabadságról”^[143] zsinati dokumentumokban. Ugyanígy VI. Pál pápa gyakran foglalkozott a lelkiismeret természetével és szerepével a mi életünkben.^[144] Az ő nyomát követve nem szalaszthatunk el semmiféle alkalmat, hogy ne szóljunk erről a nagyon fontos elemről, mely az ember nagyságát és méltóságát adja.^[145] Ez „az erkölcsi érzék képesít minket arra, hogy különbséget tudjunk tenni jó és rossz között... mintegy belső szem, a lélek meglátó ereje, mely lépteinket a jó útjára vezérel”. Ugyanakkor alá kell húznom a keresztény lelkiismeret kialakításának fontosságát, nehogy emberi személyiséget rombolóerővé váljék, hanem szentéllé, ahol Isten feltárja nekünk a valódi jót.^[146]

A hívek elvárják az Egyház pásztoraitól, hogy a kiengesztelődés más fontos pontjairól is szóljanak:

– a *bűntudatról*, mely – mint már mondtuk – mai világunkban elsatnyult.

– a *kísértésről* és a *kísértésekről*: „maga Jézus Krisztus, az Isten Fia hozzánk hasonlóan mindenben kísértést szenvedett, a bűntől azonban ment maradt”^[147] akarta, hogy a Gonosz megkísértse,^[148] így akarta megmutatni, hogy miként Ő, tanítványai is ki vannak téve a kísértésnek, és azt is, milyen magatartást tanúsítsanak a kísértés idején. Annak, aki az Atyát kéri, hogy erején felül ne kísértessék^[149] és ne essék kísértésbe,^[150] annak, aki a bűnre való kísértésnek nem teszi ki magát, a kísértés ténye nem azt jelenti, hogy már vétkezett, hanem

inkább alkalom a hűségben való növekedésre és a következetes életvitelre alázatosságban és éberségben.

– *a böjtről*, mely régi és újabb formáiban is a megtérés és a bűnbánat jele, továbbá a böjttel saját személyünkben meghalunk, hogy Krisztust, a keresztre feszítettet öltük magunkra, és szolidárisak legyünk az éhezőkkel és szenvedőkkel.

– *az alamizsnáról*, mely a tényleges élő szeretet eszköze, amellyel megosztjuk azt, amink van, azokkal, akik a szegénység terhe alatt sínylődnek.

– *a belső kapcsolatról*, mely le tudja győzni a világ minden ellenzékét; Isten és az emberek között megvalósítja a barátságot, hiszen ez az Egyház eszkatologikus célja.

– *a konkrét körülményekről*, melyek között a kiengesztelődés megvalósulhat (a családban, a polgári társadalomban, a szocialista rendszerekben), és főként a *négy kiengesztelődésben*, melyek négy alapvető szakadást orvosolnak: kiengesztelődés Isten és ember között, önmagunkkal, testvéreinkkel és az egész teremtett világgal.

Az Egyház nem hagyhatja ki – anélkül hogy lényeges küldetéséhez tartozó tanítást súlyosan el ne torzítaná –, azt a négy témát melyeket a hagyományos egyházi szóhasználatban az ember végső dolgainak nevezünk: a halált, az ítéletet, a poklot és a paradicsomot. Egy olyan kultúrában, mely az embereket be akarja zárni többé-kevésbé sikeres földi életük kereteibe, az Egyház pásztoraitól megkívánják azt a tanítást, amely a hit erejével megnyitja és megvilágítja a halálon túli jövőendő életet. Túl a halál titokzatos kapuján kirajzolódik az örök boldogság, az Istennel való barátság, avagy a tőle való elszakadás büntetése. Csak ebben az eszkatologikus távlatban érthetjük meg a bűn igazi mértékét, és érez indíttatást az ember a bűnbánatra és a kiengesztelődésre.

A buzgó és találékony lelkipásztorok ne mulasszák el soha, hogy ráleljenek e hitoktatás széles skálájú, változatos lehetőségeire. Természetesen számítanak a kultúrák és a hitbeli képzettség különbségei. Ilyen alkalmat adnak: a Szentírás olvasása, a szentmisék, a többi szentségek szertartásai, sőt maga a körülmény is, amelyek között ezeket ünnepejük. Erre a célra más lehetőségek is kihasználhatók: prédikáció, olvasmányok, viták, találkozások, hittani továbbképzések stb. – amint azt sok helyen csinálják. Itt különösen hangsúlyozzuk *a régi missziós napokat*, melyek a hitoktatásban oly jelentősek voltak. Ha ezeket napjaink igényéhez igazítanók, a hitbeli nevelésnek manapság is alkalmas eszközei lehetnének. Ez vonatkozik a bűnbánatra és a kiengesztelődésre is.

Tekintettel a megtérésen alapuló kiengesztelődés nagy jelentőségére az emberi kapcsolatokban, a társadalmi együttélés minden területén (a nemzetközi kapcsolatokat is beleértve), az Egyház tanításában nem nélkülözheti *a szociális problémák feltárását* sem. Elődeink időszerű és világos tanítása, különösen XIII. Leóé, kinek nevéhez a II. vatikáni zsinat *Gaudium et spes* lelkipásztori

konstitúciójának nagyon sok megállapítása fűződik, továbbá több püspöki konferencia, mely saját országa különböző kérdéseire keresett megoldást – ezek együttesen a tanítás széleskörű és jól megalapozott rendszerét adták az emberi társadalom sokrétű követelményeiről. Ez vonatkozik egyénekre, családokra, különböző területeken létesült csoportokra és egy olyan társadalom felépítésére, mely megfelel az erkölcsi törvénynek és a civilizáció alapkövetelményeinek.

Az Egyháznak ez az útmutatása természetesen Isten szavát tükrözi, mely szól az egyes ember jogairól és kötelezettségeiről, de a családról és a közösségről is. Továbbá szól a szabadság értékéről, az igazságosság dimenzióiról, a szeretet elsőségéről, az emberi személy méltóságáról, a közösség javáról, melyhez a politikának és a gazdasági életnek alkalmazkodnia kell. A tanítóhivatal szociális tanainak alapvető elvei (törvényei), melyek erősítik és feltárják az emberi értelem és a népek lelkiismeretének általános törvényeit, adják nagymértékben a szociális konfliktusok békés megoldásának és a mindenre kiterjedő kiengesztelődésnek a reményét.

27. A SZENTSÉGEK

A második, Istentől alapított eszköz – melyet az Egyház pasztorális munkájában fölajánl a bűnbánatra és a kiengesztelődésre – a szentségek.

A szentségek titokzatos dinamikájában, mely oly gazdag jelképeiben és tartalmában, olyan szempont is található, melyet nem emelünk ki kellően: valamennyi sajátos kegyelmén túl jele a bűnbánatnak és a kiengesztelődésnek. Ezért a szentségek mindegyike szolgálja a léleknek ezt az igényét is.

A *keresztség* üdvösségszerző fürdő, amely Szent Péter szavai szerint „nem arra szolgál, hogy a testet a szennyből megtisztítsa, hanem könyörgés Istenhez jó lelkiismeretért”^[151]. A keresztség halál, eltemetés és föltámadás Krisztussal, aki meghalt, akit eltemettek, és aki föltámadt.^[152] A Szentlélek ajándéka Krisztus által.^[153] A keresztény keresztség eme lényeges és alapvető tulajdonsága semmiképpen sem szünteti meg a már eleve meglévő bánatot, hanem gazdagítja azt. Jézus maga is megkereszteltette magát Jánossal, hogy „a törvényt teljesítse”.^[154] A megtérésnek egy mozzanata az Istennel való viszony helyes rendjébe való besorolódás, a kiengesztelődés Istennel, mely eltörli az eredendő bűnt és az embert felveszi a kiengesztelődött nagy családjába.

Hasonlóképpen hat a *bérmálás* is. Mint a keresztség megerősítője, amellyel együtt bevezető szentség, amely a Szentlélek teljességében részesít és a keresztény életet nagykorúvá teszi, a szívnek még mélyebb megtérése és a kiengesztelődött közösséghez, Krisztus Egyházához fűző, még erősebb kapocs.

Ahogy Szent Ágoston meghatározza az *Eucharisziát* – a hit szentsége, az egység jele és a szeretet köteléke –,^[155] abból kitűnik hatása: az egyéni *megszentelődés* és a közösségi

kiengesztelődés (*unitas, caritas*). Az Eucharisztia titkának lényegéből következik, hogy mint Krisztus keresztáldozatának vér nélküli megújítása az üdvösség és a kiengesztelődés forrása. Mégis emlékezetünkbe kell idézni, hogy az Egyház e szentség hitétől vezetve azt tanítja, hogy senki nem veheti magához az Eucharisziát, aki súlyos bűnének tudatában van, mielőtt Istentől bocsánatot nyerne. Így olvashatjuk ezt VI. Pál pápa *Eucharisticum misterium* kezdetű instrukciójában, mely megerősíti a trienti zsinat tanítását: „Az Eucharisziát úgy kell a híveknek megmutatni, mint ellenszert, mely a mindennapi bűnöktől megtisztít, a súlyos bűnök ellen pedig megvéd minket.” Mutassuk meg nekik, mit jelent a mise bűnbánati liturgiája. Aki áldozni akar, gondoljon arra a parancsra, hogy *mindenkinek meg kell vizsgálnia önmagát*. Az Egyház gyakorlata mutatja, hogy szükséges az ilyen vizsgálat, nehogy valaki, aki tudatában van súlyos bűnének, szentáldozáshoz járuljon a bűnbánat szentségének felvétele nélkül, még ha fel is indította a tökéletes bánatot. Ha valaki szükséghelyzetbe kerül és nem talál gyóntatót, akkor fel kell indítania a tökéletes bánatot. [156]

A *papszentelés* célja, hogy lelkipásztorokat rendeljen az Egyházba, akik mint tanítók és előjárók arra is hivatottak, hogy tanúi és közvetítői legyenek az egységnek, építői Isten családjának, védői és megőrzői ennek a családi közösségnek a megbontás és széthullás hatásai ellen. A *házasság* szentsége az emberi szeretet felmagasztalása a kegyelem hatására. Jele Krisztus Egyház iránti szeretetének, de a győzelemnek is, mert ő megvédi a házastársakat a szeretetet torzító és eltörlő erők ellen, úgy, hogy az ebből a szentségből fakadó család jele a kiengesztelődött és kiengesztelő Egyháznak, amely a világ kiengesztelődését szolgálja.

Végül a *betegek kenete*, a betegség és öregség elviselésében, de különösen utolsó óráinkban az Istenhez való megtérés végső bizonyága; a fájdalom és a halál elfogadása pedig elégtétel az elkövetett bűnökért. Itt valósul meg a legmélyebb kiengesztelődés az Atyával.

De van a szentségek között egy, melyet a rítusában található *bűnbevallás miatt gyónásnak* nevezünk, de tulajdonképpen a *bűnbánat szentségének* tekintendő, amint valóban az is. *Ez a megtérés és kiengesztelődés szentsége*. Nagy jelentősége van a kiengesztelődésben, ezért a legutóbbi püspöki szinódus ezzel a szentséggel különös mértékben foglalkozott.

MÁSODIK FEJEZET A BŰNBÁNAT ÉS A KIENGESZTELŐDÉS SZENTSÉGE

28. A BŰNBÁNAT SZENTSÉGE

A szinódus egész ideje alatt minden szempontból a legnagyobb figyelemmel foglalkozott azzal a szentségi jellel, amely a bűnbánatra és a kiengesztelődésre irányul és azt meg is valósítja. Ez a szentség nem szorítkozik csupán a megtérésre és a kiengesztelődésre. Az Egyház valójában kezdettől fogva a bűnbánatnak sok és sokféle formáját ismerte, és ezeket értékelte is. Voltak

liturgikus és paraliturgikus formák a szentmise bűnbánatától és az engesztelő ájtatosságoktól a zarándoklásig; voltak aszketikus jellegűek, mint a böjt. De mindezek között egy sem volt jelentősebb, Istentől függően hatékonyabb, magasztosabb és könnyebben hozzáférhető, mint a bűnbánat szentsége. A szinódus már előkészítéskor, azután tárgyalásai során sok felszólalásban, a nyelvcsoportok szerint végzett munkában és a *zárójelentésben* gyakran visszatérve a problémára, különböző hangon és tartalommal, eltérő véleményekkel megállapította: *a bűnbánat szentsége válságban van*. Ezt a tényt a szinódus elismerte. Ajánlotta a hitoktatás elmélyítését, de ugyanakkor a behatóbb teológiai, történeti, pszichológiai, szociológiai és jogi kutatást is. Szükség van a bűnbánat tanulmányozására általánosságban, de kiemelten a bűnbánat szentségével való foglalkozásra. Ezért próbálkozott a válság okainak feltárásával és az emberiség javára a pozitív megoldás útjainak keresésével. Ugyanakkor a szinódus megerősítette az Egyházat e szentségre vonatkozó hitében, mely szentség minden kereszténynek és a hívek közösségének bizonyosságot ad A megváltó Krisztus vérének erejéből kapott bűnbocsánatról.

E hitet meg kell erősíteni és hangsúlyozni kell ma, amikor *ez a szentség* az említett krízis fenyegető negatív hatása alatt meggyengülhet, veszíthet teljességéből, háttérbe szoríthatják, elhallgathatják. Valójában a bűnbánat szentségét a következők veszélyeztetik: egyrészt a valláserkölcsei tudat elhomályosulása, a bűntudat gyengülése, a bánat téves elgondolása, a keresztény életvitelre való törekvés hiánya; másrészt az az olykor felmerülő elterjedt nézet, hogy a bűnbocsánatot közvetlenül Istentől is megkaphatjuk szabályos módon, a bűnbánat szentségének felvétele nélkül és egy olyan *rutinszerű* szakramentális gyakorlattal, mely nélkülözi a lelki mélységet és az igazi törekvést. Ez a gyakorlat a szentség hatásának hamis és torz ismeretéből fakad.

Ezért ajánlották, hogy ennek *a nagy szentségnek* leglényegesebb vonásait alaposan gondoljuk át.

29. „AKINEK MEGBOCSÁTJÁTOK BŰNEIT”

Az első alapvető igazságot az Ószövetség és az Újszövetség szent könyveiből ismerhetjük meg: Isten irgalmas és megbocsátó. Teljes ellentétben azzal az előítéllettel, mely az Ószövetség Istenét szigorúnak és megtorlónak állítja be, a zsoltáros és a próféták tanításában Isten leggyakoribb jelzője, hogy irgalmas. A zsoltárok között egy terjedelmes bölcsességi ének a kivonulás hagyományaihoz visszanyúlva elmondja, hogy Isten milyen jóakarattal bánt népével. A maga emberszabású ábrázolásmódjában is Istennek ezen cselekedetei az ószövetségi megnyilatkozásokban a legkifejezettebb módon szólnak Isten irgalmasságáról. Legyen elegendő a következő versek idézése: „Bűneiket mégis elengedte, nem pusztította el őket. Újra meg újra fékezte haragját, nem zúdította rájuk indulata árját. Gondolt rá, hogy csak testi lények, olyanok, mint a fuvallat, amely eloszlik és nem tér vissza.”^[157]

Amikor az idők teljességében Isten Fia jött mint bárány, *aki elveszi a világ bűneit*,^[158] úgy jelent meg, mint akinek hatalma van^[159] a bűnöket megítélni és megbocsátani,^[160] aki nem azért jött,

hogy elítéljen, hanem hogy megbocsásson és gyógyítson.[161]

Ezt a teljhatalmat a bűnök megbocsátására Krisztus a Szentlélek által átadta egyszerű embereknek is, akik maguk is ki voltak téve a bűn cselvetéseinek, az apostoloknak: „Vegyétek a Szentlelket! Akinek megbocsátjátok bűneit, az bocsánatot nyer, akinek nem bocsátjátok meg, nem nyer bocsánatot.”[162] Ez az evangéliumnak egyik legcsodálatosabb újdonsága! Ő ezt a teljhatalmat úgy adta az apostoloknak – ahogyan azt az Egyház kezdettől fogva értelmezte –, hogy ez átadható az utódoknak, azoknak, akik maguktól az apostoloktól kapják a küldetést és a megbízást az evangélium hirdetésére és Krisztus megváltói munkájának folytatására.

Itt mutatkozik meg teljes nagyságában annak személye, aki a bűnbánat szentségének kiszolgáltatására hatalmat kapott, akit a legrégebb szóhasználattal gyóntató atyának neveztek.

A pap, a bűnbánat szentségének kiszolgáltatója – akár szentmisét mutat be az oltárnál, akár más szentséget szolgáltat ki – „Krisztus személyében” cselekszik. Krisztus, aki a pap által jelen van, és általa a bűnbocsátás titkát gyakorolja, úgy jelenik meg, mint az emberek testvére;[163] mint irgalmas, hűséges és együttérző főpap;[164] mint pásztor, ki kész az elveszett bárányt megkeresni;[165] mint orvos, ki gyógyít és erősít;[166] mint az egyedüli tanító, ki az igazságot oktatja és Isten útjait mutatja;[167] mint élők és holtak bírója,[168] aki az igazság és nem a látszat szerint ítél.[169]

Ez a szolgálat a legnehezebb és a paptól a legtöbb okosságot igényli; a legfáradtságosabb és legsúlyosabb, de egyúttal a legszebb és vigasztalással teljes. Éppen ezért – és a szinódus sürgető felhívására – sohasem szűnök meg püspök- és paptestvéreimet buzdítani ennek a szolgálatnak hűséges és gondos betöltésére.[170] A hívővel kapcsolatosan, ki lelkét bizonyos félelemmel és bizalommal tárta fel, a gyóntató nagy feladata, hogy bűnbánatra és emberi kiengesztelődésre vezesse. Neki kell a hívők gyengéit és botlásait felismernie, értékelnie kell a jóra törekvését és az azért való fáradozást. A gyóntató szítsa fel a gyónó szívében a Szentlélek tüzeit, és adjon neki feloldozást, melyet csak az Isten adhat. Ünnepelje az Istennel, az Atyával való kiengesztelődést, amint azt a tékozló fiú története leírja. A bűnétől megtisztult embert a papnak fel kell vennie az egyházi közösségbe, és atyailag határozottan bátorítva és barátságosan figyelmeztetnie kell: „többé ne vétkezzél”.[171]

Ennek a szolgálatnak betöltéséhez a gyóntatónak feltétlenül rendelkeznie kell *különös emberi képességekkel*, ezek: okosság, diszkréció, megkülönböztető képesség, szelíd határozottság és jószág. Továbbá szüksége van komoly és alapos, nem töredékes, hanem teljes és harmonikus felkészültségre a teológia különböző területein, a pedagógiában, a pszichológiában, az elbeszélgetés módszereiben. Mindenekfölött Isten szavának élő ismeretére van szüksége, valamint arra, hogy át is tudja adni. De még szükségesebb, hogy ő maga mély és valóban lelki életet éljen. Hogy másokat a keresztény tökéletesség útjára vezessen, *először* magának a gyóntatónak kell ezen az úton járnia, és inkább cselekedettel, mint szavakkal bizonyítania, hogy

járatos az imaéletben, az evangélium teológiai és erkölcsi erényeinek gyakorlásában, Isten akaratának engedelmes elfogadásában, az Egyház szeretetében és a tanítóhivatal követésében.

Az emberi adottságok, a keresztény erények és a lelkipásztori képesség kívánt értékeit nem szerezhethjük meg rögtönzéssel vagy erőfeszítés nélkül. A bűnbánat szentségének szolgálatára minden papnak már a szemináriumban kell előkészülnie a dogmatika, az erkölcsstan, a lelkipásztorkodástan tanulásával; de foglalkoznia kell az embertudományokhoz tartozó tárgyakkal is: a dialógusok módszerével, lelkipásztori eszmecserékkel. Továbbá be kell őt vezetni a gyóntatás tapasztalataiba, és abban továbbra is támogatni kell. Állandó tanulással kell fáradoznia önmaga tökéletesítésén és korszerű továbbképzésén. Mekkora értéket nyerne az Egyház kegyelemben és az igazi lelki élet kiáradásában, ha minden pap azzal törődne, hogy sem hanyagságból, sem más ürüggyel el ne mulassza a hívekkel való találkozást, és mindezeket túl: sohase menjen előkészület vagy az elengedhetetlen emberi feltételek, lelki és lelkipásztori követelmények megléte nélkül a gyóntatószékbe!

Nem mulaszthatom el, hogy ne emlékezzem meg tiszteletteljes csodálattal a gyóntatószék kivételes apostolairól: Nepomuki Szent Jánosról, Vianney-i Szent Jánosról, Cafasso Szent Józsefről és Castelnouvói Szent Lipótról, hogy csak a legismertebbeket említsem, kiket az Egyház fölvelt a szentek sorába. De ki akarom fejezni tiszteletemet a megszámlálhatatlanul sok ismeretlen gyóntató iránt, akiknek oly sok lélek köszönheti az üdvösségét. Mellettük álltak megtérésükkor, mellettük álltak a bűn és kísértés elleni harcukban, segítették lelki előrehaladásukat és megszentelődésüket. Nem vonakodom kimondani, hogy a nagy szentek is általában ezekből a gyóntatószékekből jöttek; és a szentekkel együtt az Egyház lelki öröksége és a kultúra virágzása és az Egyház virágzása is, amelyet áthatott a Szentlélek! Tisztelet övezi ezeknek a testvéreknek a csapatát, kik nap nap után a bűnbánat szentsége révén a kiengesztelődés művén dolgoztak és ezután is dolgozni fognak!

30. A MEGBOCSÁTÁS SZENTSÉGE

A szolgálat értékéről szóló kinyilatkoztatásból és az apostoloknak, valamint utódaiknak adott bűnbocsátó hatalomból, melyet Krisztustól kaptak, kialakult az Egyházban a *megbocsátás jelének* tudata, melyet a bűnbánat szentsége nyújt. Annak tudata, hogy Jézus, az Úr, Ő maga – mint jóságának és mindenki számára szóló emberszeretetének^[172] ajándékát – egy külön szentséget rendelt és bízott az Egyházra ama bűnök bocsánatára, melyeket a keresztség után követtek el.

Ennek a szentségnek ünneplése és formája lassan alakult ki. A legrégebbi szakramentáriumok, egyetemes és egyházmegyei zsinatok aktái, a szentatyák prédikációi és az egyházdoktorok tanítása mutatják ezt. E szentség lényegéhez tartozik, hogy Jézus Krisztus akaratából mindenki részesülhet bocsánatban a *gyóntató szentségi feloldozása által*. Az Egyház mindig és minden kételkedés nélkül biztos tudatában volt ennek. Ezt később megerősítette a trienti^[173] és a II. vatikáni zsinat: „Akik a bűnbánat szentségéhez járulnak, azok Istent sértő bűneikre Isten irgalmas

bocsánatot kapják meg, egyszersmind kibékülnek az Egyházzal, amelyet megsebeztek bűnükkel, és amely közreműködik megtérésükben szeretetével, példájával és imájával”.^[174] A bűnbánat értékéről és értelméről elmélkedve újra kell hangsúlyoznunk, *mint a hit lényeges elemét*: a mi Megváltónk, Jézus Krisztus alapította Egyházában a bűnbánat szentségét, hogy a hívek, kik keresztségük után vétkeztek, a kegyelmet visszanyerhessék és Istennel kiengesztelődhessenek.^[175] Az Egyháznak erre a szentségre vonatkozó hite felölel más alapvető igazságokat is, melyek nem mellőzhetők. A bűnbánat szentségi rítusa történeti fejlődése és gyakorlati alkalmazása során ezeket az igazságokat mindig megőrizte és megvilágította. Amikor a II. vatikáni zsinat elrendelte a szertartás reformját, az volt az óhaj, hogy ezeket az igazságokat még világosabban fejezzék ki.^[176] Ez megtörtént az új *Ordo Paenitentiae*-ben,^[177] melyben a hagyomány lényeges tanítása csonkítás nélkül szerepel, melyet a Trienti Zsinat állított össze úgy, hogy ezek történeti összefüggésükből kibontva és tartalmi hűséggel olyan fogalmazást nyerjenek, mely a mi időnknek jobban megfelel.

31. NÉHÁNY ALAPVETŐ MEGFONTOLÁS

Az említett igazságok, melyeket a szinódus nyomatékosan és világosan felidézett és a *javaslatokban* összefoglalt, a következő hittani véleményekbe summázhatók, mely összegzés ezután alkalmas arra, hogy a bűnbánatról szóló valamennyi katolikus tanítás megfelelően csoportosítható legyen:

I. Meggyőződéssel állítható: a keresztény ember számára *a bűnbánat szentsége a szabályos útja* annak, hogy a keresztség után elkövetett súlyos bűneire bocsánatot és feloldozást nyerjen. Bizonyos, hogy a Megváltó és az Ő üdvözítő ténykedése nincs semmiféle szentségi jelhez kötve, mintha az üdvtörténetben ezek bármikor és bárhol a szentségen kívül nem volnának hatékonyak. De a hit iskolája szerint ugyanez a Megváltó úgy akarta és úgy rendelkezett, hogy a hit egyszerű és drága szentségei legyenek azok a megszokott és hatékony eszközök, melyek által a megváltó erő kiárad és hatékonyvá válik. Ezért ostobaság és merészség önkényesen mellőzni a kegyelem és az üdvösség eszközeit, melyeket az Úr határozott meg; a mi esetünkben: ha valaki bocsánatot akar nyerni ama szentség nélkül, melyet Krisztus épp a bűnök bocsánatára rendelt. A liturgia zsinat utáni megújulása semmiképpen sem engedi meg, hogy bárki ebben az ügyben áltassa magát, vagy bármit is megváltoztasson. Az Egyház szándéka szerint ennek sokkal inkább segítenie kell rajtunk, hogy *új lendülettel* tudjunk új lelküllethez jutni, hogy jobban megértsük a bűnbánat szentségének természetét; hogy eljussunk ennek a szentségnek olyan vételéhez, mely hitből és nem félelemből, de különösen bizalomból ered. Járuljunk gyakran ehhez a szentséghez, hogy az Úr irgalmas szeretete öleljen át minket!

II. A második elv *arra a személyre vonatkozik, aki fogadja ezt a szentséget*. Ősi hagyomány alapján ez a szentség *bírói tevékenység*. De ez az eljárás olyan bíróság előtt zajlik, melyet inkább az irgalmasság jellemez, nem a szigorú igazságosság, így emberi bírósághoz csak „analóg” módon hasonlítható.^[178] A bűnös mint a bűnnek kiszolgáltatott teremtmény beismeri bűneit és

bűnösségét; kötelezi magát, hogy ellentmond a bűnnek, küzd ellene, elfogadja a gyóntató által *kirótt büntetést*, és megkapja a feloldozást.

Ha mélyebben megfontoljuk ennek a szentségnek a jellegét, az Egyház tudatában nem csupán bírói jellegű, hanem *gyógyító rendeltetésű* is. Ez következik abból a tényből, hogy az evangéliumokban Krisztus gyakran orvosként jelenik meg,^[179] és az Ő megváltó tevékenységét a legősibb keresztény időkől gyógyításnak nevezték. „Gyógyítani akarok, nem vádolni” – mondotta Szent Ágoston épp a bűnbánati lelkipásztori feladatról.^[180] És hála a gyónás gyógyító hatásának, a bűntől sebzett ember nem esik kétségbe.^[181] Ezért e szentség szertartása a gyógyító jelleget emeli ki,^[182] melyre a mai ember különösen fogékony. Az Egyház a bűnben nem csupán eltévelyedést lát, hanem emberi gyöngeséget és esendőséget.

Ha ezt a szentséget mint az irgalom ítélőszékét nézzük vagy a lelki gyógyítás helyének tekintjük, mindkettő megköveteli a bűnös belső életének ismeretét, hogy meg lehessen őt ítélni, fel lehessen oldozni, el lehessen igazítani és meg lehessen gyógyítani. Ezért követeljük meg a bűnöstől az őszinte és teljes bűnbevallást. Ez nem csupán aszketikus okokból történik (alázatosság gyakorlása, önmagunk elítélése), hanem a szentség lényegéhez tartozik.

III. A harmadik bizonyosság, amelyre rá akarok mutatni, azokra a *tényekre és cselekedetekre* vonatkozik, melyeket a bűnbocsátás és ennek szentségi jelei megkívánnak. Ezek egy része a gyónó *tevékenységéhez* tartozik. Ezek, bár különböző jelentőségűek, de részben elengedhetetlenek az érvényességhez, a teljességhez és az eredményességhez.

Egyik elengedhetlen követelmény mindenekelőtt, hogy *a gyónó lelkiismerete* helyesen képzett és világos legyen. Senki sem juthat igazi bűnbánathoz, ha nem tudja belátni, hogy a bűn ellentmond az erkölcsi normáknak, melyek legbensőbb lényegében gyökereznek;^[183] ha nem ismeri el, hogy személyesen és felelősen ilyen ellentétbe került; amíg „ez bűn” helyett azt nem mondja: „én vétkem”; amíg el nem ismeri, hogy a bűn a lelkiismeretében okozott törést, mely egész létét megrendíti és őt Istentől és felebarátaitól elválasztja. Az a szentségi jel, mely ilyen világos lelkiismerethez vezet, hagyományosan mint *lelkiismeret-vizsgálat* szerepel. Ez semmiképpen sem aggódó pszichológiai önmegfigyelés, hanem figyelmes és nyugodt szembesülés a belső erkölcsi törvénnyel, az evangélium normáival, ahogyan azokat az Egyház elénk adja; igen, magával Krisztussal, aki életünk tanítója és eszményképe, és a mennyei Atyával, aki minket tökéletességre és üdvösségre hívott.^[184]

A gyónó számára lényeges a *bánat*, mellyel világosan és határozottan elveti magától az elkövetett bűnt. Ez együtt jár azzal a feltétellel, hogy többé nem követi el.^[185] Isten iránti szeretetből, mely a bánat révén újjáéled. Az így értelmezett bánat a kezdete és középpontja a megtérésnek, az evangéliumi *metanoiának*, mely az embert Istenhez *visszavezeti*, mint a tékozló fiút az atyjához, és amelynek a bűnbánat szentségében megvan a látható jele, amelyet a kevésbé tökéletes bánat is kiteljesít. „A szívnek ettől a tökéletes bánatától függ a valódi bűnbocsánat.”^[186]

Miközben rámutattam mindarra, amit az Egyház az Isten szava szerint *a bánatról* tanít, úgy vélem, ki kell emelnem ennek a tanításnak egy mozzanatát, hogy jobban megértsük és szem előtt tarthassuk. Nem ritkán *a megtérést és a bánatot* csak olyan szempontból nézzük – ami kétségtelen követelmény –, hogy az önmehtagadást követeli: azaz kétségkívül megkívánja az életmód megváltoztatását. De jó arra is gondolnunk, és ki kell emelnünk, hogy a *bánat és a megtérés* az Isten szentségéhez való közeledést jelenti, belső igaz voltunk visszanyerését, melyet a bűn lerombolt. A legmélyünket érintő szabadulás önmagunktól, és ezért az elveszett öröm visszaszerzése, a megváltottság örömének visszaszerzése,^[187] melyet korunk legtöbb embere már nem is tud kellőképpen értékelni.

Így érthető, hogy az Egyház a kereszténység kezdete óta, amikor még Krisztussal és az apostolokkal szoros kapcsolatban volt, a bűnbánat szentségi jegyei közé sorozta a *bűnök bevallását*. Ez oly jelentős volt, hogy a bűnbánat szentségét évszázadok óta és most is rendszerint csak *gyónásnak* nevezik. A személyes bűnök bevallása mindenekeelőtt azért szükséges, mert a szentség kiszolgáltatójának, *amennyiben bíró*, meg kell ítélnie a bűnök súlyosságát és a bánat őszinteségét, és *mint orvosnak* ismernie kell a beteg állapotát, hogy kezelni és gyógyítani tudja. De a személyes bevallásnak *mint jelnek* is van értelme: ez a bűnös és a közvetítő Egyház találkozása a gyóntató személyében, jele bűnössége elismerésének Isten előtt és az Egyház előtt, és annak is jele, hogy Isten színe előtt világosan látja önmagát. A bűnbevallás nem szorítható le egyfajta pszichológiai önszabadításra akkor sem, ha megfelel ama hivatalos és természetes igénynek, hogy az ember feltárja önmagát valaki előtt, ami az emberi szív igénye is. Ez liturgikus cselekmény, drámaian ünnepélyes, alázatos és megfontolt. A tékozló fiú gesztusa, ki visszatért az atyához, aki őt békecsókkal fogadja, a hűség és erősség gesztusa, egy gesztus, melyben az ember a bűnön túl a megbocsátó irgalomra bízta magát.^[188]

Így érthető, hogy a *bűnvallomásnak* mindig egyéninek kell lennie, és nem történhet közösségileg, hiszen a bűn maga is legmélyebben személyes történés. Ugyanakkor a bűnbevallás kiszakítja bizonyos értelemben a szív titkát, és ezzel kiemeli egyéni területéről, közösségi jellegét feltárja, mert a gyóntató személyében az egyházi közösség, melyet a bűn megsértett, a megtérő bűnöst a feloldozás révén visszafogadja közösségébe.

Egy másik lényeges eleme a bűnbánat szentségének a gyóntatóra vonatkozik, amennyiben az bíró és orvos, Isten képviselője, aki a visszatérőt felkarolja és megbocsát neki: és ez *a feloldozás*. A szavak, amelyekben ezt megadja, a gesztusok, melyek ezt kísérik, régen és ma is – az új *Ordo Paenitentiae* szerint – egyszerűek és súlyos jelentőségűek. A szentségi forma: „Én feloldozlak téged...”, valamint a kereszt jele igazolja, hogy a bűnbánó és megtérő bűnös *ebben a pillanatban* találkozik Isten hatalmával és irgalmával. Ez az a pillanat, amikor a gyónó számára válaszként megjelenik a Szentháromság, hogy bűnét eltörölje és ártatlanságát visszaadja, részeseül Krisztus szenvedésének, halálának és feltámadásának erejében, mert „az irgalom erősebb a bűnnél és a megbántásnál”, amint azt a *Dives in misericordia* kezdetű enciklikámban kifejtettem. A bűn elsősorban Istent sérti – „tibi soli peccavi” –, és csak Isten tud megbocsátani. Ezért a papnak, a

megbocsátás szolgájának feloldozása, jóllehet maga is bűnös, minden feloldozáskor Isten beavatkozásának hatékony jele, nemkülönben a lelki halálból való feltámadásnak, mely annyiszor történik, ahányszor kiszolgáltatják a bűnbánat szentségét. Csak a hit biztosít minket arról, hogy *abban a pillanatban* minden bűnt eltöröl és megbocsát Üdvözítőnk titokzatos műve.

Az *elégtétel* a bűnbánat szentségének záró eleme, ez tetézi be. Némely országban azt, amit a gyónónak a bocsánat és feloldozás után tennie kell, *penitenciának* nevezik. Mi a jelentősége ennek az *elégtételnek* vagy *penitenciának*, mit eredményez? Bizonyos, hogy nem a feloldozás és a megbocsátás ára, mert semmiféle emberi érték nem fejezheti ki Krisztus kiontott vérének gyümölcsét. Az elégtétel eredménye, mely egyszerű és csekélyke, de ki kell fejeznie azt, amit jelent – jelzi néhány dolog mérhetetlen értékét: jele annak a mérhetetlen *elkötelezettségnek*, amelyre a keresztény ember a szentségben vállalkozott, azaz jele egy új élet kezdésének. (Ezért az elégtétel nem szorítkozhat egyes imaformulákra, hanem ki kell terjednie az Isten tiszteletére, a felebaráti szeretetre, az irgalmasság cselekedeteire és a jóvátételre is.) Azt a gondolatot fejezi ki, hogy a bűnös, aki bocsánatot nyert, képes arra, hogy az ő testi–lelki önmegtagadásával, melyeket ő maga ró ki magára, egyesüljön Krisztus szenvedésével, mely neki a bocsánatot megszerezte. Az elégtételnek emlékeztetnie kell arra, hogy a gyónóban a feloldozás után még ott marad a bűnnek a nyoma, ott vannak a bűn okozta sebek, a szeretet tökéletlensége, a lelki képességek gyöngülése. Ezekben megmarad a bűn csírája, amely ellen mindig küzdeni kell. Ez az értelme az igénytelen, de komoly elégtételnek.^[189]

IV. A bűnbánat szentségével kapcsolatban még röviden *néhány más, fontos, meggyőző dologra* kell rámutatnunk.

Mindenekelőtt meg kell értenünk, hogy nincs más, ami bensőségesebb és személyesebb lehet, mint ez a szentség, mert ebben a bűnös egyedül áll Isten előtt bűnével, bánatával, bizalmával. Senki sem helyettesítheti bánatában, és senki sem kérhet bocsánatot helyette. A bűnös teljesen egyedül marad bűnével. Ez látható drámai módon Káinnál, kinek a bűn „az ajtaja előtt állt”, ahogyan a Teremtés könyve oly kifejezően mondja, és jelen van abban a bélyegben is, melyet homlokára kapott.^[190] De ez látható Dávid esetében is, kit Nátán próféta dorgál;^[191] vagy a tékozló fiú történetében, aki, mikor rádöbben helyzetére, melybe az atyjával való szakítás révén jutott, lélekben elhatározza, hogy visszatér hozzá:^[192] mindez kizárólag egy ember és az Isten dolga. De nem tagadható a szentség közösségi jellege sem, hiszen az egész – a küzdő, a szenvedő, a győzedelmes – Egyház segítségére siet a bűnbánónak, és ismét visszafogadja őt keblébe, annál inkább, mert bűne az egész Egyházat sértette és sebezte. A pap, mint a bűnbánat szentségének kiszolgáltatója hivatalánál fogva tanúja és képviselője ennek az egyházi közösségnek. Ez a két nézőpont kiegészíti egymást: természeténél fogva egyedi, jellegét tekintve közösségi. A bűnbánat szentségének ez a fejlődő és megújított szemlélete jut kifejezésre az *Ordo Paenitentiae*-ben, melyet VI. Pál adott ki. Ebben megkísérli kiemelni a szentség kiszolgáltatásának fontosságát és ünnepélyességét.

V. Hangsúlyozni kell továbbá, hogy a megbocsátás legrágább gyümölcse az Istennel való kiengesztelődésben rejlik, ez kiteljesedik a tékozló és visszatérő fiú szívének titkában és minden egyes gyónóban. Menten hozzá kell tennünk, hogy ez a kiengesztelődés Istennel maga után vonja a kiengesztelődés egyéb formáit is, amelyek még más sebeket is gyógyítanak. A gyónó, ki bocsánatot nyert, kiengesztelődik legmélyebb énjében önmagával, miáltal visszanyeri belső igaz voltát; kiengesztelődik testvéreivel, akiket megbántott és megsértett; kiengesztelődik az Egyházzal és az egész teremtett világgal. Ennek megéléséből fakad a gyónóban a szertartás végén az Isten iránti hála a kapott irgalmasságért, melyhez az Egyház is hozzásegítette.

Minden gyóntatószék kiemelt és áldott hely, ahonnan a szakadások felszámolása után egy kiengesztelődött ember, egy kiengesztelődött világ születik!

VI. Szívemen fekszik *még egy mondanivaló*, mely reánk, papokra vonatkozik, kik nem csupán kiszolgáltatói vagyunk a bűnbánat szentségének, hanem annak áldásaiból mi is részesülhetünk és kell is részesülnünk. A papok lelki és lelkipásztori élete, de a laikusoké és a szerzeteseké is, attól függ, hogy milyen gyakran és milyen tudatosan járulnak a bűnbánat szentségéhez.^[193] Az Eucharisztia és a többi szentségek szolgálata, a lelkipásztori buzgóság, a hívekkel való törődés, a testvérekkel való közösség, a püspökkel való együttműködés, az imaélet, sőt egész papi mivoltunk súlyos kárt szenved, ha akár hanyagságból, akár más okból elmulasztjuk a rendszeres, valódi hittel és összeszedetten végzett szentgyónásunkat. Ha egy pap már nem járul a bűnbánat szentségéhez, vagy azt nem helyesen végzi, az hamar megmutatkozik *papi életében és munkájában*, és a közösség is észreveszi, amelynek pásztora.

Hozzáfűzöm még, hogy a pap csak úgy lehet jó és eredményes szolgálja a bűnbánat szentségének, ha ő maga is merít a kegyelemnek és szentségnek ebből a forrásából. Mint papok személyes tapasztalatunk alapján is állíthatjuk, hogy gyóntatói szolgálatunkat annál áldásosabban tudjuk végezni, minél inkább törekszünk szentgyónásunkat rendszeresen és jól felkészülve elvégezni. A mi ilyen irányú tevékenységünk sokat fog veszíteni hatékonyságából, ha bármely okból lemondunk arról, hogy mi is jó gyónók legyünk. Ez hozzátartozik ennek a nagy szentségnek *belső logikájához*. Ez a szentség meghív minket, Krisztus papjait, hogy megújult figyelemmel törődjünk saját személyes gyónásunkkal.

A személyes tapasztalatnak kell ösztönöznie minket, hogy a bűnbánat szentségének szolgálatát, melyre papságunk által, lelkipásztori hivatásunk által testvéreinknek el vagyunk kötelezve, *mindig* gondosan és hűségesen, türelemmel és buzgón lássuk el. Ezért fordulok ezzel az apostoli buzdítással a világ minden papjához, különösen püspök testvéreimhez és minden plébánoshoz azzal a sürgető kéréssel, hogy minden erővel fáradozzanak e szentség gyakori vételén, minden megfelelő eszközzel keressenek új utakat, hogy testvéreinket minél nagyobb számban elvezessük „ehhez a kegyelemhez, mely adatott nekünk” és az egész világnak a bűnbánatban és kiengesztelődésben Istennel Krisztusban.

32. A BŰNBÁNAT SZENTSÉGÉNEK FORMÁJA

A II. vatikáni zsinat rendelkezése szerint az *Ordo Paenitentiae* három szertartást tartalmaz, melyek megtartva a lényeges elemeket, megengedik, hogy a bűnbánat szentségének szertartását bizonyos lelkipásztori megfontolások szerint használjuk.

Az első forma – *az egyes személyek bűnbánata és kiengesztelődése* – az egyedüli általános forma, ennek nem szabad a gyakorlatból sem kiesnie, sem torzulnia. A második forma – *a kiengesztelődés közös ünneplése, de a bűnbevallás és feloldozás egyéni* – a bűnbánat szentségéhez közös előkészületet rendel. Így ennek közösségi vonásait emeli ki, de teljességét az első forma szerint kapja, mindenkinek egyénileg kell meggyónnia, és egyénileg, személyre szólóan kapja a feloldozást is. Így az első szertartási formával egyenértékű. A harmadik forma: *a kiengesztelődés közös ünneplése, általános bűnbevallással és általános feloldozással*. Ez kivételes, nem szabad választás tárgya, hanem külön rendelkezések szabályozzák.

Az első forma lehetővé teszi, hogy az egyéni, személyes és lényeges szempontok a legjobban érvényesüljenek a megtérés útján. A gyónó és gyóntató közötti beszélgetés, valamint a többi lehetőség (olvasás a Szentírásból, az elégtétel megbeszélése stb.) olyan eszközök, amelyekkel a szentségi szertartást jobban alakíthatjuk a gyónók helyzetére és személyére. Ezeknek jelentőségét akkor látjuk igazán, ha megfontoljuk a különböző indítékokat, melyek az embert a bűnbánat szentségéhez vezetik: a személyi kiengesztelődés igénye, Isten barátságának visszaszerzése, hogy a bűn miatt elvesztett kegyelmet visszaszerezzük; fellép az egyéni lelki út megismerésének igénye, hivatásunk jobb felismerése; gyakran adódik annak vágya és igénye, hogy valaki szabadulni tudjon lelki válságából, hitbeli nehézségeitől. Végül – személyes jellege miatt – ez az első forma lehetővé teszi, hogy a bűnbánat szentségét összekössük valamivel, ami különbözik tőle, de valójában jól egyesíthető: gondolok itt *a lelki vezetésre*. Mindebből kitűnik, hogy az első forma lehetőséget ad a személyes elhatározásra és törekvésre

A második forma közösségi természeténél fogva és végrehajtásának módjában igen nagy távlatokat nyit meg. Isten szava, ha közösségben hallgatjuk, szemben az egyéni szentírásolvasással, különös hatással bír, és jobban hangsúlyozza a megtérés és kiengesztelődés egyházi jellegét. Ez a forma nagyon ajánlatos az egyházi év bizonyos szakaszaiban, és lelkipásztori szempontból is nagy a jelentősége. Elegendő figyelmeztetni, hogy ennél a formánál szükséges kellő számú gyóntató biztosítása.

Magától értetődik, hogy a két forma közötti választás nem lehet szeszélyes vagy egyénieskedő elhatározás eredménye, hanem vezessen minket a bűnbánati rend iránti engedelmesség és a hívek valódi lelki java.

Arra is gondolnunk kell, hogy a kiegyensúlyozott és jól tájékozott lelkipásztori munkához ügyelni kell rá és a híveket rá kell nevelni, hogy bocsánatos bűnnel is járuljanak a bűnbánat

szentségéhez, amint azt évszázadok tanítása és gyakorlata ránk hagyományozta.

Jóllehet, az Egyház tudja és tanítja, hogy a bocsánatos bűnök más módon is eltörölhetők – gondoljunk a bűnbánati cselekményekre, a felebaráti szeretet műveire, az imádságra –, de azt is tudja, hogy milyen különlegesen gazdag ez a szentség még ilyen bűnök esetén is. A gyakori gyónás – melyre a hívek bizonyos csoportjai kötelezve is vannak – erősíti a tudatot, hogy a kis bűnök is sértik Istent és megsebzik Krisztus testét, az Egyházat, de a gyónás alkalmat és indítást ad, hogy „Krisztushoz hasonlóvá váljunk, és gondosabban kövessük a Lélek indításait”.^[194] Mindenekelőtt ki kell emelnünk, hogy a kegyelem, mely ennek a szentségnek sajátja, nagy gyógyító erővel bír, és segít a bűn gyökerét kitépni.

Legyen gondos az előkészület: Isten szavának hangsúlyozásával,^[195] melyet felolvasunk, emlékezetbe idézünk, kifejtünk a híveknek és a hívekkel, amikor csak alkalom adódik rá! Mindez segíti az éltető szentség használatát. Egyúttal megakadályozzuk, nehogy üres formalizmussá legyen, vagy csupán megszokássá váljék. Sokkal jobban segítsük a gyónót, hogy felfedezze: benne üdvtörténeti dolog teljesül, mely neki új életerőt és a szív igaz békéjét hozza. Ez a gondosság – többek között – eredményezi, hogy az egyes egyházakban *meghatározott időben közösen készülnek a bűnbánat szentségére*, és a felnőtteket, de különösen a gyerekeket és az ifjúságot, arra nevelik, hogy ők is rendszeresen ehhez tartsák magukat – kivéve a szükség esetét, amikor is a pap szívesen áll bárki rendelkezésére, aki ezt kéri.

33. A BŰNBÁNAT SZENTSÉGE ÁLTALÁNOS FELOLDOZÁSSAL

Az új liturgikus ordóban és az új *Codex Juris Canonici*ban^[196] pontosan megtalálhatók azok a feltételek, melyek mellett „a kiengesztelődés közösségi ünneplése általános bűnbevallással és általános feloldozással” szabályszerűen megtartható. Az itt megjelent normák és parancsok ebben a kérdésben érett és kiegyensúlyozott megfontolások gyümölcsei, elfogadandók és a gyakorlatba bevezetendők. Minden önkényes magyarázatot el kell kerülni.

Hasznos végiggondolni azokat az indokokat, melyek a bűnbocsánat két első formáját előírják, vagy a harmadikét megengedik. Alapvető az Úr akarata iránti *engedelmesség*. Egy további az egyházi törvényeknek való *engedelmesség*. *Zárójelentésében* a püspöki szinódus megerősítette az Egyház változatlan tanítását, mely a legrégebbi hagyományokon nyugszik és a törvényt, mely megerősítette az ősi bűnbánati gyakorlatot: a bűnök személyes és teljes beismerését egyéni feloldozással. Ez az *egyedüli rendes útja* annak, hogy a hívő, aki súlyos bűnt követett el, Istennel és az Egyházzal kiengesztelődjék. Az Egyház tanításának ebből a megerősítéséből egyértelműen következik, hogy *minden súlyos bűnt* a körülményeivel együtt *egyéni gyónásban* kell megvallani

Van pasztorális meggondolás is. Ha igaz is, hogy az Egyház fegyelme szerinti követelmények között a harmadik formula szerint is kiszolgáltatható a bűnbánat szentsége, nem szabad elfelejtenünk, hogy *ez nem lehet normális formula*. Amint a szinódus újólaj is hangsúlyozta: csak

„súlyos szükségben” alkalmazható, de azzal a kötelezettséggel, hogy a súlyos bűnöket meg kell gyónni egy további általános feloldozás előtt. Egyedül a püspöknek van joga eldönteni, fennállnak-e egyházmegyéje területén az egyházjogban megkövetelt feltételek a harmadik formula használatára. Számára ez az ítélet súlyos lelkiismereti döntést jelent. Meg kell vizsgálnia: az Egyház törvényeivel és gyakorlatával összhangban van-e. Ugyanúgy tekintettel kell lennie azokra a kritériumokra és irányelvekre, melyekben az Egyház tanítása és pasztorális megfontolásai alapján a püspöki konferencia más tagjaival is megegyeztek. Hasonlóan valódi lelkipásztori gond marad azoknak a feltételeknek megteremtése és az értük való felelősségvállalás, melyek alapján ez a harmadik formula megteremtheti a tőle remélt lelki gyümölcsöket. A harmadik formula rendkívüli ünneplése sohasem vonhatja maga után a rendes formulák hanyatlását vagy feladását; éppen úgy nem vezethet ez a forma szabadon választható harmadik formához. A papoknak és híveknek nem áll jogában kiválasztani a nekik legmegfelelőbb formát. A lelkipásztor kötelessége, hogy megkönnyítse a hívek számára a teljes és személyes bűnbevallás gyakorlatát, ami számukra nemcsak kötelezettség, de sérthetetlen és el nem vehető jog is, arról nem is szólva, hogy ez a lélek szüksége. A bűnbocsánat harmadik formájánál a hívek kötelesek valamennyi, ennek használatára vonatkozó előírást betartani, főként azt a szabályt, hogy egy második általános feloldozás előtt, amilyen hamar csak lehetséges, szabályos, teljes és személyes gyónásban szabaduljanak meg súlyos bűneiktől. Erre a rendelkezésre és annak kötelező megtartására a híveket a feloldozás előtt figyelmeztetni kell, és erről megfelelő oktatást kell adnia a papnak. Az Egyház tanítására és törvényére azért akarok nyomatékosan rámutatni, hogy fölébresszem mindazoknak a hivatalos felelősségét, akik a szent dolgok – mint a szentségek – használatában irányítanak, hogy ezek nem a mi tulajdonaink, és az emberek lelkiismeretének joga van arra, hogy ne maradjanak tudatlanságban vagy tévedésben. Ismétlem: mindkettő szent dolog. A szentségek is, és az ember lelkiismerete is. És megkövetelik tőlünk, hogy őket igazságban szolgáljuk. Ez az Egyház törvényének alapja.

34. NÉHÁNY NEHÉZ ESET

Úgy vélem, kötelességem itt kitérni egy pasztorális esetre, mert a színódus, amennyire ez lehetséges volt számára, foglalkozott vele és *zárójelentésében* is szerepel. Arra a manapság nem ritkaságszámba menő helyzetre gondolok, amelyben azok a keresztény emberek élnek, akik szeretnének szentségekhez járulni, de személyes helyzetük miatt el vannak tiltva, mert szembekerültek Isten és az Egyház előtt szabadon vállalt elkötelezettségükkel. Ezek a helyzetek rendkívül nehezek és szinte megoldhatatlanok.

A színódus folyamán sok felszólaló juttatta kifejezésre az atyák véleményét: két ellentétes alapelv érvényesül egyszerre. Az első: az együttérzés és az irgalmasság. Ennek szellemében az Egyház a történelemben Krisztus munkáját folytatja. Nem akarja a bűnös halálát, hanem hogy megtérjen és éljen.^[197] Nem törli el a megroppant nádat, és nem oltja el a füstölgő mécsest,^[198] hanem azt akarja, hogy a bűnös térjen meg Istenéhez, és engesztelődjék ki vele. A másik alapelv: az igazság és az összhang, mely alapján az Egyház a jót nem mondhatja rossznak és a rosszat jónak. Az

Egyház – mindkét alapelvet szem előtt tartva – azoknak a fiainak és leányainak, kik ilyen helyzetben vannak, csak annyit mondhat, hogy, míg a megkívánt követelményeknek nem tudnak eleget tenni, próbáljanak más úton – nem a bűnbánat szentsége és az Oltáriszentség útján – közeledni az irgalmas Istenhez.

Ez a probléma nekem mint lelkipásztornak nagyon a szívemre nehezedik. Kötelességemnek éreztem, hogy a *Familiaris Consortio* kezdetű apostoli buzdításomban néhány világos szót szóljak az elváltak új házasságára [199] vagy általában a szabálytalan együttélésre vonatkozóan.

Egyúttal különleges kötelességemnek éreztem a szinódussal együtt, hogy felhívjam az egyházi közösségeket, mindenekelőtt a püspököket, hogy minden tőlük telhetőt tegyenek meg azokért a papokért, akik a szentelésben vállalt súlyos kötelezettségüket megszegve nem törvényes keretek között vannak. Senki sem érezheti magát közülük kirekesztve az Egyházból. Mindazok, akik jelenleg nem teljesítik a bűnbánat szentségéhez szükséges feltételeket, az Egyház részéről az anyai szeretet jelét láthatják: gyakorolhatják a vallásosság más formáit, az Úrral való közösséget, részt vehetnek a szentmisén, felhasználhatják a hitet, a reményt és a szeretetet; így készítsék elő a teljes kiengesztelődés útját arra az órára, melyet csak az Isteni Gondviselés ismer.

35. BEFEJEZÉS

Amikor befejezem ezt az írásomat, szinte visszhangzik bennem Róma első püspökének az a buzdítása, melyet nehéz helyzetben „a szórványokban zarándokló választottaknak... az Atya előrelátása szerint” mondott. Szeretném számotokra most elismételni: „...legyetek mindnyájan egyetértők, testvériesek, irgalmasak, alázatosak!” [200] Az apostol óva int: „legyetek mindnyájan egyetértők”; és egyúttal rámutat azokra a bűnökre, melyek az egyetértést és a békét sértik, és amelyeket kerülni kell: „Ne fizessetek a rosszért rosszal, se a szidalomért szidalommal! Mondjatok inkább áldást, mert arra kaptatok meghívást, hogy az áldás legyen örökségetek.” Majd a bátorítás és a remény szavával zárja: „Ki árthat nektek, ha buzgók vagytok a jóban?” [201]

A történelemnek nem kevésbé kritikus órájában szeretném ezt az apostoli buzdítást összekapcsolni az Apostolfejedelem intelmével. Ő volt az, ki elsőként foglalta el ezt a római széket mint Krisztus tanúja és az Egyház pásztora. Ő „járt elől a szeretetben” az egész világon. A püspökökkel mint apostolutódokkal közösségben, akik közül sokan a szinódus keretében a kiengesztelődés tárgyában oly sokat fáradoztak és támogattak engem, a galileai halász szellemében én is szeretném megmondani nektek azt, amit ő mondott a mi testvéreinknek, kik időben oly távol, de szívünkhöz oly közel vannak: „Legyetek mindnyájan egyetértők... ne fizessetek a rosszért rosszal... legyetek buzgók a jóban.” [202] És hozzáfűzi: „jobb, ha a jótettekért szenvedtek, mint gonoszságaitokért”. [203]

Szent Péternek ezt az útmutatását mélyen átítatják azok a szavak, melyeket ő maga hallott Jézustól, és tartalmazza az „örömhír” mondanivalóját: a kölcsönös szeretet új parancsát, a vágyat

és törekvést az egységre, az irgalmasság és a türelem dicséretét, különösen az igazságért való üldöztetésben; a rossznak jóval való viszonzását; a sértések megbocsátását és az ellenség szeretetét. Ezekben a szavakban található az eredeti és mindent felülmúló összefoglalása az egész keresztény erkölcstannak; a Jézus Krisztusban kötött új szövetség lelkesége.

Az irgalomban gazdag Istennek, az Atyának, Isten Fiának, aki emberré lett, minket megváltott és kiengesztelt, és a Szentléleknek, minden egység és béke forrásának ajánlom mint atya és pásztor ezt a bűnbánatra és kiengesztelődésre felszólító buzdításomat. Adja meg a legszentebb és imádandó Szentháromság, hogy az Egyházban és a világban kicsírázzék ez a kicsiny mag, melyet most ebben az órában oly sok ember szívének termékeny talajára bízok.

Hogy idővel gazdag gyümölcs teremjék belőle, mindannyiokat meghívlak, forduljatok velem együtt Jézus Szívéhez, mely jele és kifejezője az isteni irgalomnak, „vétkeinkért engesztelő” áldozat, a mi „békességünk és engesztelődésünk”, [204] hogy belőle nyerjük a benső lendületet, hogy elveszük a bűnt és Istenhez forduljunk, ott tapasztaljuk meg az isteni jóságot, mely válasz az ember bűnbánatára.

Ugyanúgy hívlak benneteket, járuljunk együtt Máriának, Jézus anyjának szeplőtelen szívéhez, melyben „létrejött Isten kiengesztelődése az emberekkel... melyben beteljesedett a kiengesztelődés, amikor ő Istentől a kegyelem teljességét kapta Krisztus megváltó áldozatának erejéből”. [205] Hála istenanyaságának, valóban Isten szövetségese lett a kiengesztelődésben. [206] Ennek az anyának „legyen”-je jelentette az idők teljességét, melyben Krisztus véghezvitte az Isten és ember közti kiengesztelődést. Az ő szeplőtelen szívének – melynek ismételten felajánlottam az egész bűntől terhelt emberiséget, melyet feszültségek és konfliktusok szaggatnak – ajánlom ma külön is kívánságomat: bár fel tudná fedezni és rá tudna lépni az egész emberiség az ő közbenjárására a bűnbánat útjára, mert egyedül ez vezethet a teljes kiengesztelődéshez.

Mindannyioknak, akik az egyházi egység, engedelmesség és hit szellemében [207] elfogadjátok az e dokumentumban foglaltakat, és azon fáradoztok, hogy azok átmenjenek a lelkipásztorkodás élő gyakorlatába, szívem mélyéből adom különleges apostoli áldásomat.

Kelt Rómában Szent Péternél, 1984 december 2-án, advent első vasárnapján, pápaságom hetedik évében.

II. János Pál pápa

[1] Mk 1,15.

[2] Vö. II. János Pál: Beszéd a latin-amerikai püspökök 3.teljes ülésének megnyitóján. III. 1-7; AAS 71, 1979, 198-201.

[3] „Egy kettészakadt világ” kifejezés megtalálható sok mai író művében, keresztény és nem kereszténynél, ezzel akar-ják érzékeltetni, hogy a jelen történelmi korszakban mi-lyen helyzetben gyötrődnek az emberek.

[4] Vö. Gaudium et spes 43-44; Presbyterorum Ordinis, 12.

[5] Az Egyház testében előforduló szakadásokról, ezek kezdete-tekor ír Szent Pál lángoló szavakkal az első korintusi levélben (1Kor 1,10-16). Ugyanezekhez keresztények-hez néhány év múlva, Római Szent Kelemen szózatot intézett, hogy a szakadást felszámolja: Epistula ad Co-rinthios, III-VI; L VII: Patres Apostolici, Funk, I. 103-109; 171-173. Közismert, hogy a legősibb atyák Krisztus köntösét, melyet a katonák nem szabdaltak fel, az Egyház egységének képévé tették: pl. Szent Cyprián: De Ecclesiae catholicae unitate, 7: CCL 3/1, 254; Szt. Ágoston: In Johannis Evangelium tractatus, 118, 4: CCL 36, 656; Szt. Beda Venerabilis: In Marci Evangelium expositio, IV. 15: CCL 120, 630; In Lucze Evangelium expositio, VI, 23: CCL 120, 403; In S. joannis Evangelium expositio, 19: PL 92, 911.

[6] A Pacem in terris enciklika, mely XXIII. János lelki végrendelete volt (lásd AAS 55 [1963] 257-304) gyakran szerepel mint „szociális dokumentum”, máskor mint „politikai üzenet”, és az is, ha ezeket a fogalmakat egész terjedelmükben nézzük. Ez a pápai tanítás - megjelenése után több mint húsz évvel, úgy tűnik - valójában nemcsak a nemzetek és népek együttélésének stratégiája, hanem hangsúlyozottan a legfőbb értékeket idézi, melyek nélkül a béke a földön csak ábránd marad. Eme értékek egyike az emberek közötti kiengesztelődés; olyan téma, melyre XXIII. János sokszor utalt. Ami VI. Pált illeti, elegendő emlékeztetni az 1975. évi szentév ünneplésére szóló felhívását az egész Egyházhoz és mindenkihez e világban. A „megújulás és a kiengesztelődés” legyen ennek a fontos jubileumi évnek középponti gondolata. Nem szabad erről megfeledkezniük a katechetikai intézeteknek sem, melyeknek feladatuk a jubileumi év elmélyítése.

[7] „Ez különösen nehéz idő: most minden kereszténytől megköveteli a hivatása, hogy Istennel, az Atyával minél mélyebben engesztelődjék ki Jézus Krisztusban” - így írtam abban a bullában, amelyben a rendkívüli jubileumi szentévet meghirdettem „csak akkor érik el egészen és igazán céljukat, ha új lendülettel mindenki a kiengesztelődés szolgálatába áll, nemcsak Krisztus tanítványai között, hanem minden ember között”. Aperite portas Redemptori bulla 3: AAS 75 (1983) 93.

[8] A szinódus témája pontosabban: kiengesztelődés és bűnbánat az Egyház küldetésében.

[9] Mt 4,17; Mk 1,15.

[10] Lk 3,8.

[11] Mt 16,24-26; Mk 8,34-36; Lk 9,23-25.

[12] Ef 4,23.

[13] 1Kor 3,1-20.

[14] Kol 3,1.

[15] „Krisztus nevében kérünk: engesztelődjétek ki az Istennel!” 2Kor 5,20.

[16] „Ezen felül dicsekszünk is az Istenben Urunk, Jézus Krisztus által, aki megszerezte nekünk a

kiengesztelődést” Róm 5,11; Kol 1,20.

[17] A II. Vatikáni Zsinat hangsúlyozta: „Azok a sarkalatos egyensúlyhibák, amelyekkel a modern világ küszködik, tulajdonképpen azzal az alapvetőbb egyensúlyhiánnyal függnek össze, amely az ember szívében gyökerezik. Sok ellentétpár ugyanis magában az emberben küzd egymással. Az ember, mint teremtmény újra meg újra megta-pasztalja a maga korlátait, vágyaiban azonban korlátta-lannak és egy magasabbrendű életre elhivatottnak érzi magát. Sokféle érték vonzza egyszerre, és mindig válasz-tani kénytelen közöttük, nem egyről pedig egészen le kell mondani. Ráadásul, mert esendő és bűnös, gyakran cse-lekszi azt, amit nem akarna tenni, amit pedig szeretne, nem teszi meg. Az ember így benső meghasonlásban van önmagával, ez pedig a társadalomban is számtalan súlyos ellentét forrása.” *Gaudium et spes*, 10.

[18] Kol 1,19.

[19] Vö. *Dives in misericordia* IV. 5-6: AAS 72 (1980) 1193-1199.

[20] Vö. Lk 15,11-32.

[21] Jónás könyve az ószövetségben egyedülálló módon elővételezi és leírja a parabolának ezt a részét. Jónás bűne az volt, hogy erős visszatetszést szült benne és haragra gerjedt, mert Isten kegyelmes és irgalmas, telve türelemmel és jósággal és megenyhült; fájt neki, hogy a ricinus-bokor, mely éjjel kihajtott és éjjelre elenyészett, és nem értette meg, hogy az Úrnak fáj Ninive. (Vö. Jón. 4.)

[22] Róm 5,10; lásd Kol 1,20-22.

[23] 2Kor 5,18-20.

[24] Jn 11,52.

[25] Vö. Kol 1,20.

[26] Sir 44,17.

[27] Ef 2,14.

[28] III. kánon.

[29] Vö. Mt 5,23.

[30] Mt 27,46; Mk 15,34; Zsolt 22,2.

[31] Vö. Ef 2,14-16.

[32] Nagy Leo, *Tractatus* 63, CCL 138/A 386.

[33] 2Kor 5,18.

[34] *Lumen gentium* 1.

[35] „Az Egyház természete alapján kiengesztelő, mert azt az ajándékot, melyet kapott, másoknak adja tovább; az Istennel való egységet és a megbocsátást”: (II. János Pál beszéde Liverpoolban, 1982. máj. 2.)

[36] Vö. ApCsel 15,2-35.

[37] *Evangelii nuntiandi* 13.

[38] *Catechesei tradendae* 24.

[39] *Ecclesiam suam*: AAS 56, 1964. 609-659.

[40] 2Kor 5,20.

[41] Vö. 1Jn 4,8.

[42] Vö. Bölcs 11,23-26; Ter 1,27; Zsolt 8,48.

[43] Vö. Bölcs 2,24.

[44] Vö. Ter 3,12; 4,1-16.

[45] Ef 2,4.

[46] Vö. Ef 1,10.

[47] Jn 13,34.

[48] Vö. Gaudium et spes 38

[49] Vö. Mk 1,15 .

[50] 2Kor 5,20.

[51] Ef 2,14-16.

[52] Vö. Szent Ágoston, De Civitate Dei, XXII, 17; CCL 48, 835; Aquinói Tamás, Summa Theologiae, pars II, Q. 64, a 2 ad tertium

[53] Vö. VI. Pál záróbeszédét a II. Vatikáni zsinat 3. ülészakájának befejezésekor, 1964. nov. 21. AAS 56. 1964, 1015-1018

[54] Lumen gentium 39.

[55] Unitatis redintegratio 4.

[56] 1Jn 1,8.

[57] 1Jn 3,20; lásd ennek idézetét az 1984. márc. 14-én tartott kihallgatáson mondott beszédemben; Insegnamenti VII. 1. 1984, 683.

[58] Vö. 2Sám 11-12.

[59] Zsolt 51,5.

[60] Lk 15,18-21.

[61] „Conoscimento di se”, ahogyan Sziénai Katalin gyakran írja; Lettere, Florenz 1970. I. 3. old.; Il Dialogo della divina Provvidenza, Rom 1980.

[62] Vö. Róm 3,23-26.

[63] Vö. Ef 1,18.

[64] Vö. Ter 11,1-9.

[65] Vö. Zsolt 127,1.

[66] 2Tessz 2,7.

[67] Vö. Róm 7,7-25; Ef 2,2; 6,12.

[68] Az ószövetség görög fordítása, a Septuaginta, és az újszövetség, ha a bűnről szól, különböző kifejezéseket használ. A leginkább használt szó a „hamartia”. Ez ebből a töből származik és kisebb vagy nagyobb mértékű megsértése egy normának vagy törvénynek; irányulhat egy személy ellen vagy akár egy istenség ellen. A bűnt „adikiá”-nak is nevezi; ez jogsértést jelent; előfordul a „parabasis” szó is, mely áthágást jelent; az „asebeia” istentelenséget jelent stb. Ezek a kifejezések együttesen adnak képet a bűnről.

[69] Ter 3, 5: „...olyanok lesztek, mint Isten, megismeritek a jót és a rosszat”; lásd még 22. verset.

[70] Ter 3,12.

[71] Ter 4,2-16.

[72] Ez a kifejezés Elisabeth Leseur francia íróntól való. Journal et pensées de chaque jour. Ed I. de Gigord, Paris 1918. 31. old.

[73] Vö. Mt 22,39; Mk 12,31; Lk 10,27.

- [74] Vö. Hittani Kongregáció instrukciója a „Felszabadítás teológiájáról”. *Libertatis nuntius*, 1984. aug. 6. IV. 14-15. AAS 76, 1984. 885 és köv.
- [75] Vö. Szám 15,30.
- [76] Vö. Lev 18,26-30.
- [77] Vö. Lev 19,4.
- [78] Vö. Lev 20,1-7.
- [79] Vö. Kiv 21,17.
- [80] Vö. Lev 4,2; 5,1; Szám 15,22-29.
- [81] Vö. Mt 5,28; 6,23; 12,31; 15,19; Mk 3,28; Róm 1,29-31; 13,13. Jak 4.
- [82] Vö. Mt 5,17; 15,1-10; Mk 10,19; Lk 18,20
- [83] Vö. 1Jn 5,16.
- [84] Vö. Jn 17,3.
- [85] Vö. 1Jn 2,22.
- [86] Vö. 1Jn 5,21.
- [87] Vö. 1Jn 5,16-21.
- [88] Mt 12,31.
- [89] Vö. Aquinói Tamás, *Summa Theologiae*, Ila-IIae, qu. 14. aa 1-3.
- [90] Vö. 1Jn 3,20.
- [91] Aquinói Tamás, *Summa Theologiae*, Ila-IIae, q. 14. ad primum.
- [92] Vö. Fil 2,12.
- [93] Vö. Ágoston, *De Spiritu et littera*, XXVIII: CSEL 60, 202; *Ennarat in ps 39, 22*; CCL 38, 441; *Enchiridium ad Laurentium de fide et spe et cantate*, XIX, 71; CCL 46, 88; *In Joannis Evangelium tractatus*, 12, 3. 14; CCL 36, 129.
- [94] Aquinói Tamás, *Summa Theologiae* Ia—IIa”, q. 72, a. 5.
- [95] Vö. Trienti Zsinat, VI. ülés *De iustificatione*, Cap 2 és can 23, 25, 27; *Conciliorum Oecumenicorum Decreta*, Bologna 1973 671, 680 old.; DS 1573, 1575, 1577.
- [96] Vö. Trienti Zsinat, VI. ülés, *De iustificatione*, Kap. XV. *Conciliorum Oecumenicorum Decreta*, idézett kiadás, 677, DS 1544.
- [97] II. János Pál, *Az Úr angyala* 1982. márc. 14. *Insegna-menti V. 1*, 1982, 816.
- [98] *Gaudium et spes* 16.
- [99] II. János Pál, *Az Úr angyala*, 1982. márc. 14. *Insegna-menti V. 1*. 1982, 860.
- [100] XII. Pius, *Rádióüzenet az USA nemzeti katechetikai kongresszusához*, 1946. okt. 26. *Discorsi e Radiomessagi VIII*. 1946, 288.
- [101] Vö. *Redemptor hominis* 15.
- [102] Vö. *Gaudium et spes* 3; lásd még 1Jn 3,9.
- [103] II. János Pál beszéde Dél-Franciaország püspökeihez, 1982. ápr. 1.
- [104] 1Tim 3,16.
- [105] A szöveg nehézséget okoz értelmezés dolgában, mert a vonatkozó névmás, mely az idézet elején áll, nem egyezik a semleges mysterionnal szemben. Néhány későbbi kézirat változtatott a szövegen a nyelvtani egyezés kedvéért; de Pál nyilván olyat akart kifejezni, mely előtte

nyilvánvaló volt.

[106] Az ősegyház a megdicsőült Megfeszítetre gondol, kit az angyalok imádnak és aki Úr. A lényeges mondanivaló az, hogy „testben nyilatkoztatta ki magát: a nagy titok lényege, hogy Isten örök Fia emberré lett”.

[107] 1Jn 5,18.

[108] 1Jn 3,9.

[109] Vö. 1Tim 3,15.

[110] 1Jn 1,8.

[111] 1Jn 5,19.

[112] Vö. Zsolt 51,7.

[113] Vö. Ef 2,4.

[114] Vö. Dives in misericordia 8.

[115] 2Sám 12,13.

[116] Zsolt 51,5.

[117] Zsolt 51,9.

[118] 2Sám 12,13.

[119] Vö. 2Kor 5,18.

[120] Vö. 2Kor 5,19.

[121] Gaudium et spes 92.

[122] Christus Dominus 13.; Gravissimum educationis 8.; Ad gentes 11-12.

[123] Vö. VI. Pál, Ecclesiam suam, III: AAS 56, 1964, 639-659

[124] Vö. Lumen gentium 1, 9, 13.

[125] VI. Pál, Paterna cum benevolentia: AAS 67, 1975, 5-23.

[126] Unitatis redintegratio 7, 8.

[127] Unitatis redintegratio 4.

[128] Ágoston, Sermo 96, 7: P L 38, 588

[129] Vö. II. János Pál beszéde a diplomáciai testület előtt 1983. jan. 15. 4. 6. 11: AAS 75, 1983, 376, 378, 381

[130] II. János Pál homíliája a XVI. Békevilágnap miséjén, 1983. jan. 1, 6: Insegnamenti, 1983. VI. 1, 7

[131] Evangelii nuntiandi 70.

[132] 1Tim 3,15.

[133] Vö. Mt 5,23-24.

[134] Vö. Mt 5,38-40.

[135] Vö. Mt 6,12.

[136] Vö. Mt 5,43.

[137] Vö. Mt 18,21.

[138] Vö. Mk 1,4-14; Mt 3,2: 4,17; Lk 3,8.

[139] Vö. Lk 15,17.

[140] Lk 17,3.

[141] Vö. Mt 3,2; Mk 1,4; Lk 3,3.

[142] Gaudium et spes, 8, 16, 19, 26, 41, 48.

[143] Dignitatis humanae, 2. 3. 4.

[144] Vö. többek között az általános kihallgatásokon elhangzott beszédekből:

1973. márc. 28.: Insegnamenti, XI, 1973, 294 és köv. 1973. aug. 8.: uo. 772 és köv.

1973. nov. 7.: uo. 1054 és köv.

1974. márc. 13.: Insegnamenti, XII, 1974, 230 és köv. 1974. márc. 8.: uo. 402 és köv.

1975. febr. 12.: Insegnamenti, XIII, 1975, 154 és köv. 1975. ápr. 9.: uo. 209 és köv.

1977. júl. 13.: Insegnamenti, XV, 1977, 710 és köv.

[145] Vö. II. János Pál, Úrangyala, 1982. márc. 17. Insegnamenti V. 1. 1982, 860.

[146] Vö. II. János Pál beszéde az 1983. aug. 17-i általános kihallgatáson, 1-3, Insegnamenti, VI. 2, 1983, 256.

[147] Zsid 4,15.

[148] Vö. Mt 4,1-11; Mk 1,12 és köv; Lk 4,1-13.

[149] Vö. 1Kor 10,13.

[150] Vö. Mt 6,13, Lk 11,4.

[151] 1Pt 3,21.

[152] Vö. Róm 6,3; Kol 2,12.

[153] Vö. Mt 3,11; Lk 3,16; Jn 1,33; ApCsel 1,5; 11,16.

[154] Vö. Mt 3,15.

[155] Ágoston, In Joannis Evangélium tractatus, 26, 13: CCL 36, 206

[156] Rítuskongregáció, Eucharisticum mysticum, 1967. máj. 25; 35; AAS 59, 1967, 560 és köv.

[157] Zsolt 78,38.

[158] Vö. Jn 1,29; Iz 55,7.12.

[159] Vö. Jn 5,27.

[160] Vö. Mt 9,2-7; Lk 5,18-25; 7,47-49; Mk 2,3-12.

[161] Vö. Jn 3,17.

[162] Jn 20,22; Mt 18,18; lásd azt is, mi Péterre vonatkozik, Mt 16,19. Isaak von Stella egyik prédikációjában hangsúlyozza Krisztusnak a teljes egységét az ő Egyházával a bűnök bocsánatakor: „Semmit sem bocsáthat meg az Egyház Krisztus nélkül, és Krisztus semmit sem akar megbocsátani az Egyház nélkül. Az Egyház csak a bűn-bánónak bocsáthat meg, azaz annak, akit Krisztus megérintett, és Krisztus nem nyújt bocsánatot annak, aki az Egyházat megveti.” Sermo 11 (In dominica III post Epi-phaniam, 1) PL 194, 1729

[163] Vö. Mt 12,49; Mk 3,33; Lk 8,20; Róm 8,29: „az elsőszülött a sok testvér között”.

[164] Vö. Zsid 2,17; 4,15.

[165] Vö. Mt 18,12 és köv; Lk 15,4-6.

[166] Vö. Lk 5,31.

[167] Vö. Mt 22,16.

[168] Vö. ApCsel 10,42.

[169] Vö. Jn 8,16.

[170] Vö. a Szent Péter bazilika penitenciárusaihoz és megváltásunk jubileumi évének zárásakor a gyóntató atyákhoz intézett beszédet (1984. júl. 9-én): L'Osservatore Romano, 1984. júl. 9. 10.

[171] Jn 8,11.

[172] Vö. Tit 3,4.

[173] Vö. Trienti Zsinat, XIV sessio, De sacramento Paenitentiae, Cap. 1 és Kánon 1: Conciliorum Oecumenicorum Decreta Bologna 1973, 803 és köv; 711 (DS 1668-1670; 1701).

[174] Lumen gentium 11.

[175] Vö. Trienti Zsinat Sessio XIV.

[176] Vö. Sacrosanctum Concilium, 72.

[177] Vö. Rituale Romanum ex Decreto Sacrosancti Concilii Oecumenici Vaticani II instauratum, auctoritate Pauli VI promulgatum. Ordo Paenitentiae, Typis Polyglottis Vaticanis, 1974.

[178] A Trienti Zsinat visszafogott kifejezést használ: „a bírósági eljárásnak egy módja” (Sessio XIV, De sacramento Paenitentiae Kap 6: Conciliorum Oecumenicorum Decreta, Bologna 1973, 707 (DS 1685), hogy így hangsúlyozza a világi bíraskodástól való különbözőségét. Az új bűnbánati szertartás is ezt mutatja: Nr. 6b és 10a.

[179] Vö. Lk 5,31: „Nem az egészségeseknek van szükségük orvosra, hanem a betegeknek” - azzal a befejező megállapítással: „Én azért jöttem, hogy a bűnösöket hívjam: tartsanak bűnbánatot”; Lk 9,2: „És azután elküldte őket, hogy hirdessék az Isten országát és gyógyítsák meg a betegeket.” Krisztusnak, mint orvosnak a képe, új, mély benyomást keltő fényben tűnik fel, ha kapcsolatba hozzuk „Jahve Szolgájának” alakjával, kiről Izaiás könyve prófétai módon szól: „Betegségeinket ő hordozta és magára vette fájdalmainkat” és „az Ő sebei által gyógyultunk meg”. (Iz 53,4 és köv.)

[180] Ágoston, Sermo 82, 8: PL 38, 511.

[181] Vö. Ágoston, Sermo 352, 3. 8-9: PL 39, 1558 és köv.

[182] Vö. Ordo Paenitentiae, 6c

[183] Már a pogányok is felismerték az „isteni” erkölcsi normák létét - mint Sophokles (Antigone 450-460) és Aristoteles (Rhetor. I. könyv, fejezet 15, 1375 a-b). Ezek „mindig” érvényesek és az ember szívébe mélyen be vannak írva

[184] A lelkiismeret eme szerepéről lásd 1984. márc. 14-i általános kihallgatási beszédet: Insegnamenti VII. 1 (1984) 683

[185] Vö. Trienti Zsinat, Sessio XIV, De sacramento Paenitentiae, Cap. IV, De contritione: Conciliorum Oecumenicorum Decreta, ed. cit, 705 (DS 1676-1677). Köztudomású, hogy a bűnbánat szentségének felvételéhez elegendő az attritio, azaz a kevésbé tökéletes bánat, mely inkább félelemből fakad, mint szeretetből; a Szentlélek hatására, kiben a megtérő bűnös részesül, az attritóból contritio lesz, mert a bűnbánat szentsége a gyónót, ki helyes beállítottsággal jön, segíti a szeretetből való megtérésre: lásd Trienti Zsinat 705 (SD 1678)

[186] Ordo Paenitentiae, 6a

[187] Vö. Zsolt 51,14

[188] A bánat eme alapvető vonásairól a következő általános kihallgatásokon szóltam:

1982. máj. 19-én, Insegnamenti, V, 2 (1982) 1758 és köv. 1979. febr. 28-án, Insegnamenti, II (1979) 475-478;

1984. márc. 21-én, Insegnamenti, VII, 1 (1984), 720-722. Ezekon kívül szóltam az egyházi előírásokról a bűnbánat szentsége kiszolgáltatásának helyéről és a gyóntatószékről (can. 964. §

2. és 3.)

[189] Röviden foglalkoztam ezzel a témával az 1984. márc. 7-én tartott általános kihallgatáson:

Insegnamenti, VII, i (1984) 631-633

[190] Vö. Ter 4; 7,15.

[191] Vö. 2Sám 12.

[192] Vö. Lk 15,17-21.

[193] Vö. Presbiterorum Ordinis 18.

[194] Ordo Paenitentiae 7b.

[195] Vö. Ordo Paenitentiae 17.

[196] 961-963. kánonok.

[197] Vö. Ez 18,23.

[198] Vö. Iz 42,3; Mt 12,20.

[199] Vö. Familiáris consortio 84.

[200] 1Pt 1,1 és köv. és 3,8.

[201] 1Pt 3,9.13.

[202] 1Pt 3,8.9.13.

[203] 1Pt 3,17.

[204] Jézus Szíve litánia; lásd 1Jn 2,2; Ef 2,14; Róm 3,25; 5,11.

[205] II. János Pál 1983. dec. 7-i beszéde az általános kihallgatáson: Insegnamenti, VI. 2 (1983) 1264.

[206] II. János Pál 1984. jan. 4-én tartott általános kihallgatási beszéde: Insegnamenti, VII. 1 (1984) 16-18.

[207] Vö. Róm 1,5; 16,26.

© Copyright 1984 - Libreria Editrice Vaticana

Copyright © Dicastero per la Comunicazione - Libreria Editrice Vaticana